

Rapport nr. 1-2001

Marit M. Strand og Elin A. Aas

Prismarginer for kjøtt 1989-1999

SIFO

© SIFO 2001
Rapport nr. 1 – 2001

STATENS INSTITUTT FOR FORBRUKSFORSKNING
Sandakerveien 24 C, Bygg B
Postboks 4682 Nydalen
0405 Oslo
www.sifo.no

Det må ikke kopieres fra denne rapporten i strid med åndsverksloven. Rapporter lagt ut på Internett, er lagt ut kun for lesing på skjerm og utskrift til eget bruk. Enhver eksemplarframstilling og tilgjengeliggjøring utover dette må avtales med SIFO. Utnyttelse i strid med lov eller avtale, medfører erstatningsansvar.

Rapport nr. 1 - 2001

Prismarginer for kjøtt 1989-1999

av

Marit M. Strand og Elin A. Aas

2001

STATENS INSTITUTT FOR FORBRUKSFORSKNING
postboks 173, 1325 Lysaker

Forord

Denne rapporten om marginberegninger på kjøttvarer er en del av prosjektet "marginundersøkelser for jordbruksbaserte matvarer". Prosjektet er et samarbeid mellom Statens institutt for forbruksforskning (SIFO) og Stiftelsen for samfunns- og næringslivsforskning (SNF). Prosjektet består av flere deler. Arbeidsoppgavene innenfor dette prosjektet er fordelt slik at SIFO har ansvaret for marginundersøkelser (på meierivarer og kjøttvarer) og kvalitativ analyse av uavhengige (ikke samvirkeorganiserte) meierier. SNF ved seniorforsker Frode Steen, har ansvaret for analyser av markedsrett, og egne merker ("private label") i dagligvarehandelen. Frode Steen vil i hovedsak utføre sine analyser i 2001. Marginberegningene på meierivarene ble publisert i september 2000 i "Prispåslag for meierivarer 1983-1999", Arbeidsnotat nr.12-2000, av Aas og Strand.

Prosjektet er finansiert av Norges Forskningsråd, Kultur og Samfunn, program "Levekår, utvikling og omstilling i landbruket". For SIFOs del av prosjektet har Marit Strand vært prosjektleder. I denne rapporten om prismarginer på kjøtt har Elin Aas samlet inn data og står bak kapittel 1-2, mens Marit Strand har gjennomført beregningene og analysen i kapittel 3 og 4.

Innhold

Forord.....	3
Innhold	5
Sammendrag.....	7
Summary	13
1 Innledning og bakgrunn.....	19
1.1 Kjøttbransjen	21
1.2 Endringer i matsystemet	24
2 Beregningsmodeller for kjøttvarene	27
2.1 Tidligere undersøkelser	27
2.2 Valg av metode for beregning av marginer på enkeltvarer.....	29
2.2.1 Hva er en margin?.....	29
2.2.2 Bruk av observerbare priser.....	29
2.2.3 Sier marginer noe om profitt?.....	30
2.2.4 Behandling av svinn i marginstudier	31
2.2.5 Beregning av råvarekostnader for samprodukter	31
2.2.6 Distribusjonskanalen for kjøttvarene	35
2.2.7 Tilskudd og avgifter.....	35
2.2.8 Datakilder	36
2.2.9 Beregningen av marginene	37
2.2.10 Regneeksempel på marginer alle ledd	38
3 Resultater for kjøttvarene	41
3.1 Prisutviklingen for storfe og svin	41
3.2 Hovedresultater for storfe	42
3.3 Hovedresultater for svin	45
3.4 Hovedresultater for bearbejdede varer.....	47
3.5 Resultater for kjøttvarene samlet	48
3.6 Endringer i tilskudd og avgifter	50
4 Oppsummering	53
Litteratur.....	57
Vedlegg A Nominelle marginer	61
Vedlegg B Andeler i forhold til summen av marginene 1989-1999.....	63
Vedlegg C Andre opplysninger	65

Sammendrag

Prisene på jordbruksvarer, enten det er produsentpriser eller priser i butikk, er stadig gjenstand for debatt i mediene og blant forbrukerne, og er et viktig politisk tema. Det stilles spørsmål ved om en nedgang i produsentprisen faktisk gir seg utslag i nedgang i pris til forbrukerne. Andre svært aktuelle temaer er om dagligvarekjedene bidrar til å "gjøre Norge billigere". Denne rapporten, som viser prispåslagene til de ulike aktørene innen verdikjeden på kjøttvarer av storfe og svin over de siste ti årene, bidrar til å belyse viktige sider ved denne debatten.

Rapporten er et samarbeidsprosjekt mellom SIFO og Stiftelsen for Samfunns- og Næringslivsforskning (SNF). Prosjektet er delt i flere deler, og hovedansvaret for de ulike delene er fordelt mellom SIFO og SNF. SIFO har ansvaret for å kartlegge prisstrukturen på utvalgte varer i distribusjonskanalen fra produsent til og med dagligvarehandelen. Det beregnes marginer for hvert ledd over de siste ti årene for meierivarer og kjøttvarer. I Aas og Strand (2000) og Strand og Aas (2000) så vi på omsetningen av meierivarer. På meierivarene følger strukturen på enkeltvarer fra 1983-1999.

Frode Steen ved SNF/NHH, vil bruke disse dataene som grunnlag for en studie om markedsmakt. I tillegg vil han i samarbeid med Tommy Stahl Gabrielsen gjøre en analyse av egne merker ("private label") i dagligvarehandelen.

SIFOs prispåslagsstudier både på meierivarene og kjøttvarene viser fordelingen av prispåslagene gjennom distribusjonskanalen fra bonden og frem til forbrukerne. Prispåslagene, som vi også kaller marginer, har vi funnet ved å kartlegge prisstrukturen for alle aktørene i verdikjeden. For å beregne prispåslagene for kjøttvarene, har vi kartlagt prisstrukturen til produsent, slakteri, videre bearbeiding og distribusjon til og med detaljist. Disse prisene ble kartlagt for utvalgte produkter over en periode fra 1989-1999. Vi har da fått et mønster som viser prispåslagene i distribusjonskanalen over tid.

Ved hjelp av disse beregningene har vi kunnet følge eventuelle endringer i bruttoprispåslagene over tid. Dette er en ren kartleggingsstudie, og den vil

ikke kunne si noe om årsakene til de endringene vi ser. Derimot har vi ved å studere endringer i prispåslagene over tid lagt et grunnlag for en videre diskusjon om hva som har forårsaket endringene. Marginberegningene vil da være et godt utgangspunkt for videre analyser som er nødvendig for å forklare hvilke prosesser som har forårsaket endringer i prisstrukturen.

Endringer i rammebetingelser og strukturen til verdikjeden på kjøtt

Våre beregninger på kjøttvarene strekker seg fra 1989 til 1999. Denne perioden var på mange måter turbulent for matvaresystemet. I løpet av denne perioden skjedde det store endringer i rammebetingelsene for produksjon av kjøttvarer. Viktige endringer i landbrukspolitikken var overgangen fra produksjonsavhengige til produksjonsuavhengige støtteformer. For kjøtt har også endringer i melkekvotene, med blant annet innføring av omsettbare melkekvoter og en nedgang i melkeproduksjonen, hatt betydning. I tillegg har det vært endringer i rammebetingelsene i handelspolitikken. Etter den siste Uruguay-runden ble mulighetene sterkt begrenset for å benytte eksport til å regulere innenlandsmarkedet, og innføringen av tollsatser har åpnet muligheten for mer import i framtiden.

Den største aktøren innen norsk kjøttproduksjon, Norsk Kjøtt, har endret sin organisasjonsstruktur for å møte endringene i rammebetingelsene og konkurransebildet. For private slakterier og skjærebedrifter har dette til tider vært en ganske tøff periode økonomisk sett. Bearbeidingsleddene har også gjennomgått store endringer, ikke minst på grunn av endringer lenger nedstrøms. Utviklingen av Leiv Vidar og omsetningen av pølser gjennom bensinstasjoner, er et godt eksempel. Innføringen av "private label" i kjedebutikkene har vært en utfordring for bransjen.

På 80- og 90-tallet gjennomgikk detaljhandelen og grossistvirksomheten i Norge store endringer. Etableringen av lavprisbutikkene på 80-tallet førte til større fokusering på innkjøpsbetingelsene i dagligvarehandelen. Lavpriskjedene ekspanderte raskt, og som motsvar etablerte selvstendige butikker innkjøpssamarbeid. På slutten av 90-tallet har 4 grupperinger 99% av det ordinære dagligvaremarkedet.

Alle leddene i distribusjonskanalen for kjøttvarer i denne undersøkelsen har gjennomgått effektiviseringsprosesser i løpet av den aktuelle tidsperioden. Det var derfor all grunn til å vente endringer i prismarginene i våre resultater. Det var selvfølgelig vanskelig å isolere virkningen av enkeltendringer.

I tillegg måtte hele matvaresystemet håndtere endringene i forbruket av kjøtt. Forbruket av storfe og svin viste en sterk vekst fra 50-tallet, men de siste årene har man sett stagnasjon i veksten og/eller et lavere forbruk. Samtidig har matsystemet som helhet vært under et visst press fordi budsjettandelen til mat har vært fallende over tid.

Metode og datakilder

Prosjektet tok utgangspunkt i ferdige enkeltvarer i butikken. Vi har beregnet marginer for hvert av leddene i distribusjonskanalen for utvalgte enkeltvarer. Resultatene av marginberegningene blir presentert i hovedsak kun som større grupper av kjøttvarer, dvs. som stykningsdeler, biffer og deiger av storfe, og svin, og som bearbejdede produkter som pølser og pålegg.

Vi har valgt å dele opp verdikjeden eller distribusjonskanalen i ulike ledd som gjenspeiler ulike funksjoner. For hvert ledd ble det gjort en beregning av bruttomargin for leddet, med utgangspunkt i en enkeltvare. Bruttomarginen består av differansen mellom utsalgspris og innkjøpspris. I tillegg justerte vi for offentlige tilskudd og avgifter. Vi fikk da en justert bruttomargin, som heretter kun vil bli kalt margin. I beregningene av marginene har vi justert råvarebehovet for svinn i produksjonsprosessen og har fordelt råvarekostnader ved samprodukter.

For å kunne beregne marginer er man avhengig av gode prisregistreringer mellom hvert av leddene i distribusjonskanalen. I tillegg må aktuelle tilskudd og avgifter innhentes. Marginberegningene av kjøttvarene er basert på observerte priser for enkeltvarer i perioden 1989-99, og viser da *marginene i nominelle kroner*. Det ble også beregnet prosentandeler for marginene til leddene i distribusjonskanalen for enkeltvarer. Dette har vi valgt å gjøre på to måter, som *marginens andel av totalmarginen* og som *marginens andel av detaljistprisen* for de utvalgte varene. Dette er en bedre kilde til å sammenligne marginer over tid, da disse viser prosentvise endringer av hvert enkelt ledds margin over en lengre periode. På den måten kan man se den relative utviklingen av størrelsen på marginene innen distribusjonskanalen til enkeltvarer, uten at inflasjon påvirker resultatene. Vi har lagt hovedvekten på å presentere utviklingen i marginene som andel av summen av marginene. Da så vi på fordelingen av inntektene i omsetningskanalen korrigeret for subsidier og avgifter.

Det er viktig å merke seg at vi i beregningene av marginene kun har tatt hensyn til råvarekostnaden for de ulike leddene. Vi så ikke på andre kostnader forbundet med produksjon, bearbejding eller omsetning av varen. Våre marginberegninger vil derfor ikke kunne si noe om profitten på de ulike leddene i distribusjonskanalen for kjøttvarene.

Etter å ha beregnet marginene til hvert av leddene i distribusjonskanalen for hver av kjøttvarene det siste tiåret, sammenlignet vi marginene til leddene for å se om disse har endret seg relativt til hverandre. Slike endringer over tid i marginandelene for de ulike leddene i verdikjeden til en vare kan tolkes på to måter. Endringer i andelen til marginene over tid kan bety at det har skjedd endringer i styrkeforholdet mellom leddene, og da også i profitten. For det andre kan endringer i andelen over tid bety at det har skjedd forflytninger av produksjonsprosesser og/eller kostnader mellom leddene. Det er viktig å mer-

ke seg at det ikke er mulig ut fra disse marginberegningene alene å si hvilke av de forholdene som har skjedd. Til dette trengs det mer spesifikke analyser av aktørene i distribusjonskanalen til enkeltvarene. Frode Steen vil foreta nærmere beregninger om markedsmakt basert på dataene i denne rapporten.

Utviklingen i realprisene

Realprisene for matvarer samlet har falt i løpet av perioden, med en økning igjen de siste par årene. Kjøttvarer samlet har en betydelig realprisedgang fra 1989 til 1999, men viser en svak økning i den senere tid. Gruppen med kjøttvarer dekker langt flere varer enn vi har med i vår undersøkelse, men våre varer viser den samme utviklingen. Nedgangen i realprisene med over 20 prosent for kjøttvarene, reflekterer blant annet fallende produsentpriser med påfølgende fallende priser i alle ledd.

Prisutviklingen har vært noe forskjellig for forskjellige varer. Kjøttdeig skiller seg ut som en av de enkeltvarene som har sterkest prisedgang. For gruppene av kjøttvarer innen vårt vareutvalg, er det stykket svin som har hatt den sterkeste realprisedgangen. I vårt utvalg er det pålegg og pølser som har hatt den minste realprisedgangen i løpet av perioden.

Reallønnen har økt i perioden, og det har vært endringer i andre kostnader også. Endringene i realprisene i den perioden vi studerte, skjedde samtidig med endringene i tilskudds- og avgiftspolitikken. I tillegg økte merverdiavgiften i løpet av perioden.

Utviklingen i marginene for storfe

Vi har sett på andelene i forhold til summen av marginene for stykningsdeler, biffer og fileter, og deiger av storfe. Her har vi med varer som flatbiff og kjøttdeig.

Resultatene våre viste klart at i perioden 1989 til 1999 som helhet, har produsentens andel falt med nesten 4 prosentpoeng, fra 53,7% til 49,9%. Andelen til slakteriet har økt med drøye 4 prosentpoeng, fra 6,3% til 10,8%. Stykningsandelen har falt noe, fra 9,1% til 8,5%. Bearbeidings- og grossistleddet har økt sin andel med 5 prosentpoeng, fra 10,2% til 15,3%. Videre har detaljhandelens andel falt med drøye 5 prosentpoeng, fra 20,7% til 15,5%. Andelene til de ulike leddene fluktuerte betydelig fra år til år i denne perioden.

Utviklingen i marginene for svin

Varegruppen stykningsdeler av svin omfattet blant annet varer som koteletter. Her har produsentens andel falt over perioden som helhet, med over 5,5 prosentpoeng fra 44,9% til 39,2%. Slakteriandelen fluktuerte over perioden, fra 10,7% i 1989, og endte opp noe høyere, med 11,3% i 1999. Stykningsandelen

len begynte på 15,3% i 1989 og falt dramatisk mot slutten av perioden med nesten 7 prosentpoeng, og var nær ved å halveres, med 9,5% i 1999. Bearbeidings- og distribusjonsleddet økte sin andel kraftig mot slutten av perioden, og endte til slutt 10 prosentpoeng høyere enn i starten av perioden, fra 8,5% til 18,5%. Detaljleddets andel fluktuerte mye, og endte opp nesten 1 prosentpoeng høyere enn i begynnelsen av perioden, fra 20,6% til 21,5%.

Utviklingen i marginene for bearbeidede varer

I gruppen bearbeidede varer så vi på pålegg og pølser samlet. Pålegg og pølser har hatt svært forskjellig prisbilde, med påleggpriser rundt 200 kr pr kilo i butikk, mens pølsene lå rundt 55 kr pr kilo. Gruppeinndelingen vi har valgt vil reflektere et viktig skille i bearbeidingskostnader.

Ser vi perioden under ett så finner vi igjen at produsentens andel falt, med over 7 prosentpoeng fra 35,8% til 28,6%. Slakteriets andel varierte en del, men økte noe mot slutten av perioden, fra 5,8% i 1989 til 7,0% i 1999. Stykningsleddets andel fluktuerte, men ble endret lite over perioden som helhet, og både startet og endte på 3,4%. Økningen i bearbeidings- og grossistleddets andel var betydelig, med over 11 prosentpoeng fra 29,4% til 40,9%. Samtidig falt andelen til detaljist med over 5 prosentpoeng, fra 25,6% til 20,1%.

Utviklingen i marginene for alle kjøttvarene samlet

For kjøttvarene samlet fra 1989-1999 så vi at produsentens andel falt med 5 prosentpoeng over perioden som helhet, fra 40,8% til 35,7%. Slakteriets andel har økt med nesten 2 prosentpoeng, fra 6,8% til 8,7%. Andelen til stykning falt med nesten 1 prosentpoeng, fra 6,6% til 5,9%. Bearbeiding og distribusjon økte kraftig med over 8 prosentpoeng, fra 22,0% til 30,4%. Derimot viste andelen til detalj fluktasjoner fra år til år, men i perioden som helhet var det en nedgang på over 4 prosentpoeng, fra 23,8% til 19,3%. Allikevel økte andelen til detalj fra 1998 til 1999 med 2 prosentpoeng.

Vi gjør oppmerksom på at tallene for 1999 skilte seg klart ut fra de tidligere årene. Dette kan skyldes en reell endring, men siden det fortsatt er muligheter for at 1999-tallene kan bli revidert, kan det være fornuftig å se på 1998-resultatene. Da blir den klareste trenden at detaljleddets andel har falt betraktelig, fra 23,8% i 1989 til 17,2% i 1998. Andelene til bearbeiding og distribusjon har økt, fra 22,0% til 29,3% i 1998. Stykningsandelen falt noe, fra 6,6% til 6,3% i 1998. Slakteriets andel har økt, fra 6,8% til 8,4% i 1998. Produsentens andel har falt i perioden, fra 40,8% til 38,8% i 1998.

For en nærmere diskusjon om hva disse endringene i andelene kan skyldes, se oppsummeringen.

Summary

The price of agricultural products, either producer or retail prices, is constantly debated in the media and among consumers and is thus an important political issue. It is questioned whether a decrease in the producer price actually would result in a decrease in the retail price. Another very topical issue is whether grocery chains contribute to making Norway a cheaper place to live, as their advertising claims. This report, which shows the mark-ups for the different levels within the distribution channel for meat products made from beef and pork over the last ten years, highlights important aspects of this debate.

This report is a collaboration project between SIFO [National Institute for Consumer Research] and Stiftelsen for Samfunns- og Næringslivsforskning (SNF) [Foundation for Research in Economics and Business Administration]. The project is divided into several parts and the main responsibility for the various parts is split between SIFO and SNF. SIFO is responsible for mapping the price structure for selected items in the distribution channel from the producer up to (and including) grocery retailers. Margins are estimated for every link over the last few decades for dairy and meat products. In Aas and Strand (2000), and Strand and Aas (2000), we examined the turnover of dairy products. For dairy products, the price structure for groups of commodities from 1983-1999 was examined.

Frode Steen, of SNF/NHH [Norwegian School of Economics and Business Administration], will use these data as a basis for a study on market power. In addition, he will, in collaboration with Tommy Stahl Gabrielsen, make an analysis of "private labels" in the grocery business.

SIFO's mark-up studies on both dairy products and meat products show the distribution of mark-ups through the distribution channel from the farm gate until the product reaches the consumers. The mark-ups, which we also call margins, have been found by mapping the price structure for all operators in the value chain. The estimated mark-ups for meat products have involved mapping the price structure of producer ie the farmer, abattoir, here covering only the slaughterprocess, further processing of the side of meat, followed by

the meat-industry including distribution, and lastly the retailer. These prices were mapped for selected products during the period from 1989-1999. We have thus obtained a pattern of mark-ups in the distribution channel over time.

By using these estimates, we have been able to follow potential changes in the gross mark-ups over time. This is a straight mapping study and it will not say anything about the reasons for the changes that we see. However, by looking at the changes in mark-ups over time, we have made a basis for further discussions on what has caused the changes we see. The margin estimates will then be a good basis for further analyses, which are necessary in order to explain which processes have caused the changes in the price structure.

Changes in the external conditions and structure of the value chain of meat products

Our estimates on meat products reach from 1989 until 1999. This period was in many ways a very turbulent time for the foodstuff system. During this period, significant changes in the external conditions for the production of meat products took place. One important change in agriculture politics was the transition from price-supports to direct payments. The changes in milk quotas, involving, among other things, the introduction of marketable milk quotas and a decrease in milk production, have also had an effect on the meat segment. In addition, there have been changes in the external conditions regarding trade politics. After the latest Uruguay-round, the possibilities of using export to regulate the domestic market were severely limited, and the introduction of customs tariff rates have opened up the possibility for more imports in the future.

The largest operator in Norwegian meat production, Norsk Kjøtt, has changed its organisation structure in order to meet the changes in the external conditions and the competitive market. For the private meat industry, the period has been a difficult one financially. The processing links have also gone through severe changes, not least because of changes further down the chain. The development of 'Leiv Vidar' and the turnover of hot dogs at petrol stations are good examples. The introduction of "private labels" in the chain stores has also been a challenge for the business.

In the 1980s and 90s, retail and wholesale companies in Norway went through great changes. The establishment of discount shops in the 80s led to a greater focus on the purchasing terms for the grocery business. The low-price chains expanded quickly, and as a response to this, the independent shops established purchasing collaborations. At the end of the 1990s, four groupings control 99% of the grocery market.

All links in the meat product distribution channel in this study have gone through processes to make them more efficient during the period that we study. We therefore had reason to expect changes in the price margins in our results. It was of course difficult to isolate the effect of individual changes.

In addition, the entire food system had to handle the changes in the consumption of meat. The development in the consumption of beef and pork showed a strong growth from the 50s, but in the last few years, there has been stagnation in the growth and/or reduction in consumption. At the same time, the food system as a whole has been under certain pressure because the share of the household budget used on food has been decreasing over time.

Methods and data sources

This project had ready-made single commodities in the shop as the starting point. We have estimated margins for every link in the distribution channel for selected single commodities. The results of the margin estimates will mainly be presented as larger groups of meat products, that is as cut parts, steaks and minces of beef and pork, and as processed products such as sausages and cold cuts.

We have chosen to split the value chain or the distribution channel into different links that reflect various functions. The gross margin was estimated for every link, with a single commodity as the starting point. The gross margin is the difference between selling price and purchasing price. In addition, we adjusted for taxes and government subsidies. The result was an adjusted gross margin, which from now on will be called a 'margin'. When estimating margins, we have adjusted the need for raw materials in relation to wastage in the production process, and we have distributed the costs of raw materials when dealing with co-productions of products.

To be able to estimate margins, reliable price registrations between each of the links in the distribution channel are needed. In addition, the relevant taxes and subsidies must be determined. The margin estimates on meat products are based on observed prices for single items during the period 1989-99, and show the *margins in nominal NOK*. Margin percentages for the links in the distribution channel for single commodities were also estimated. We have chosen to do this in two ways, as *the margin's share of the total margin* and as *the margin's share of the retailer price* for the selected commodities. This is a better source for comparing margins over time, as these show the change in per cent for each link's margin over time. It is thus possible to look at the relative development of margin sizes within the distribution channel of single commodities, without inflation influencing the results. We have put the main emphasis on presenting the development in the shares based on the margins as shares of the total of the margins. We then examined the distribution of income in the sales channel, adjusted for taxes and subsidies.

It is important to note that when we estimated the margins, we only used the costs of raw material for the various links. We did not use other costs related to production, processing or sales of the commodities. Our margin estimates therefore do not say anything about the profits for the various links in the distribution channel of meat products.

After having estimated the margins for each of the links in the distribution channel for each of the meat products during the last decade, we compared the margins of the links for groups of meat products to see whether these had changed relative to each other. Such changes over time in the margin shares for the various links in the value chain of a commodity can be interpreted in two ways. First, changes in the margins over time may mean that there have been changes in the market power between the links, and thus also in the profits. Secondly, changes in the shares over time may mean that there has been a transfer of production processes and/or costs between the links. It is important to note that it is not possible to tell which of the mentioned possibilities have taken place, based on these margin estimates alone. We need more specific analyses of the operators in the single commodities distribution channel for this. Frode Steen will undertake further estimates on market power based on the data in this report.

Development of real prices

Real prices for food products as a whole have decreased during the period, but have had an increase in the last couple of years. Meat products as a whole have had a significant decrease in real price from 1989 to 1999, but have also had a slight increase lately. The meat product group involves far more products than the ones that are part of our study, but our selection of meat products show the same development. The decrease in real price of over 20 per cent for meat products reflects, amongst other things, decreasing producer prices and subsequent price decreases in all links.

The price development has varied for different commodities. Minced meat stands out as one of the single commodities which has the strongest price decrease. Out of the groups of meat products that are within our selection, it is cut pork products that have had the strongest price decrease. Out of our selection, cold meats and sausages have had the smallest decrease in real price during the period.

Real income has also increased during the period and there have also been changes in costs. These changes in real prices during the period we studied happened at the same time as the changes in the taxation and subsidy policies took place. In addition, the VAT increased during the same period.

Margin development for beef

We have looked at the shares in relation to the margin sums for prime cuts, steaks and fillets and beef minces. Commodities such as braising steak and minced meat are part of this group.

Our results show clearly that during the period 1989 to 1999 as a whole, the producer's share has decreased by almost 4 percentage points, from 53.7% to 49.9%. The abattoir's share has increased by just over 4 percentage points, from 6.3% to 10.8%. The share of cut products has decreased somewhat, from 9.1% to 8.5%. The processing and distribution links have increased their share by 5 percentage points, from 10.2% to 15.3%. The retailer's share has decreased by just over 5 percentage points, from 20.7% to 15.5%. The shares for the various links fluctuated significantly from year to year during this period.

Margin development for pork

Commodities such as chops were contained in the group called cut products from pork. In this group, the producer's share has decreased during the period as a whole by more than 5.5 percentage points, from 44.9% to 39.2%. The abattoir share fluctuated during the period, from 10.7% in 1989, and ended up somewhat higher, at 11.3% in 1999. The cut products' share started at 15.3% in 1989 and decreased dramatically towards the end of the period by almost 7 percentage points, and was almost halved in 1999 with 9.5%. The processing and distribution link increased its share significantly towards the end of the period, and ended up at 10 percentage points higher than at the start of the period, from 8.5% to 18.5%. The retailer's share fluctuated a lot and ended up at almost 1 percentage point higher than at the start of the period, from 20.6% to 21.5%.

Margin development for processed meat products

In the group called processed meat products, we looked at cold meats and sausages together. Cold meats and sausages occupy very different price regions, with cold meats prices of approx. 200 NOK per kilo in the shops, while sausages are around 55 NOK per kilo. The group structure we have chosen will reflect an important divide in processing costs.

In the period as a whole, we saw that the producer's share decreased by over 7 percentage points, from 35.8% to 28.6%. The abattoir's share varied somewhat, but increased a little towards the end of the period, from 5.8% in 1989 to 7.0% in 1999. The cut products' share fluctuated, but did not change much during the period as a whole, from 3.4% to 3.4%. The increase in the processing and distribution link was significant, an increase of more than 11 percentage points, from 29.4% to 40.9%. At the same time, the retailer share

decreased by over 5 percentage points during the period, from 25.6% to 20.1%.

The margin development for all meat products combined

For the aggregate of meat products from 1989-1999, we saw that the producer's share has decreased by 5 percentage points during the period as a whole, from 40.8% to 35.7%. The abattoir's share has increased by almost 2 percentage points, from 6.8% to 8.7%. The cut products' share decreased by almost 1 percentage point, from 6.6% to 5.9%. Processing and distribution increased significantly by over 8 percentage points, from 22.0% to 30.4%. However, the retailer's share fluctuated from year to year, but during the period as a whole, there was a decrease of more than 4 percentage points, from 23.8% to 19.3%. However, the retailer's share increased by 2 percentage points from 1998 to 1999.

We want to bring attention to the fact that the numbers for 1999 clearly differed from the numbers from previous years. This may be because of a real change, but since there are still possibilities to revise the 1999 figures, it may be sensible to look at the 1998 results. The clearest trend is then that the retailer's share has decreased significantly, from 23.8% in 1989 to 17.2% in 1998. The processing and distribution share has increased, from 22.0% to 29.3% in 1998. The cut products' share decreased somewhat, from 6.6% to 6.3% in 1998. The abattoir's share has increased, from 6.8% to 8.4% in 1998. The producers' share has decreased during the period, from 40.8% to 38.8% in 1998.

1 Innledning og bakgrunn

Prisene på jordbruksvarer, enten det er produsentpriser eller priser i butikk, er stadig gjenstand for debatt i mediene og blant forbrukerne, og er et viktig politisk tema. Spørsmål som stilles er bl.a.: Når nedgangen i produsentprisene fram til forbruker? Gjør dagligvarekjedene Norge billigere? Er næringsmiddelindustrien hardt presset av de store innkjøpsgrupperingene? I denne rapporten skal vi gi svar på en del av disse spørsmålene når det gjelder omsetningen av varer av storfe og svin i dagligvarehandelen.

Denne rapporten er et samarbeidsprosjekt mellom SIFO og Stiftelsen for Samfunns- og Næringslivsforskning (SNF). Prosjektet er delt i fire hoveddeler, der hovedansvaret for de ulike delene fordeles mellom SIFO og SNF. SIFOs hovedformål i dette firedelte prosjektsamarbeidet er å kartlegge prisstrukturen på utvalgte varer i distribusjonskanalen fra produsent til og med dagligvarehandelen. Det ble beregnet marginer for hvert ledd over de siste nærmere tjue årene for meierivarer og de siste ti årene for kjøttvarer. I Aas og Strand (2000) og Strand og Aas (2000) så vi på omsetningen av meierivarer¹. For meierivarene følges strukturen på enkeltvarer fra 1983-1999. SIFO har som en del av dette prosjektet gjennomført en kvalitativ studie av uavhengige (ikke samvirkeorganiserte) meierier.

Frode Steen, ved SNF/NHH, vil bruke disse dataene som grunnlag for en studie om markedsrett basert på Steen og Sørgard (1999). I tillegg arbeider Frode Steen og Tommy Stahl Gabrielsen med et prosjekt om egne merker ("private label") i dagligvarehandelen.

Prispåslagsstudiene av både meierivarene og kjøttvarene viser fordelingen av prispåslagene gjennom distribusjonskanalen fra bonden og frem til forbrukerne. Prispåslagene, som vi også kaller marginer, finner vi ved å kartlegge prisstrukturen for alle aktørene i verdikjeden. Ved beregningene av prispåslagene for kjøttvarene, kartlegges prisstrukturen til produsent, slakteri, videre bearbeiding og distribusjon til og med detaljist. Disse prisene kartlegges for utvalg-

¹ Se hovedresultatene fra beregningene av prispåslagene for meierivarene samlet i vedlegg C, figur C-1.

te produkter over en periode på 10 år. Vi får da et mønster som viser prispåslagenes variasjon i distribusjonskanalen over tid.

Ved hjelp av disse beregningene kan man følge eventuelle endringer i brutto-prispåslagene over tid. Dette er en ren kartleggingsstudie, og den vil ikke kunne si noe om årsakene til de endringene vi ser. Derimot vil endringer i prispåslagene over tid legge grunnlaget for en videre diskusjon om hva som har forårsaket de endringene vi ser. Marginberegningene vil da være et godt utgangspunkt for videre analyser som igjen er nødvendig for å forklare hvilke prosesser som har forårsaket endringer i prisstrukturen.

Prispåslagsstudien er en videreføring av et tidligere prosjekt, finansiert av Barne- og familiedepartementet gjennom forskningsmidlene i jordbruksavtalen, hvor prispåslagene ble presentert i en SIFO-rapport (Strand, 1996). I tillegg ble det presentert en teoretisk gjennomgang av prisdannelse i en NILF-rapport (Nævdal, 1996). Som del av det pågående prosjektet ble beregninger av prispåslag på meierivarer publisert i september 2000 (Aas og Strand, 2000).

Mye har skjedd innen matvarebransjen både på 80- og 90-tallet. Viktige stikkord her er omstruktureringer av samvirket, kjedekonsentrasjon, endringer i landbrukspolitikken med mer. Det er derfor av stor interesse for de ulike parter - både jordbruksinteresser, handelsinteresser, myndigheter og ikke minst forbrukerne - å få kunnskap om virkningen av slike strukturelle endringer i bransjen på prisstrukturen innen distribusjonskanalen for jordbruksvarer.

Det har, som nevnt innledningsvis, lenge pågått en debatt om prisstrukturen på norske landbruksvarer. Dette siste året har det særlig vært fokusert på priser på norske jordbruksvarer sammenlignet med våre naboland. Det er mange som viser bekymring for handelslekkasjen til Sverige. En rapport fra SIFO viser at det er særlig mange fra østlandsområdet som handler i Sverige (Lavik og Dulsrud, 1999). Det vanligste er å kjøpe dagligvarer, og da særlig kjøtt, samt andre varer som tobakk/sigaretter og alkoholholdige drikker, samt sjokolade/søtsaker. Rapporten viser at utsalgssteder rett over svenskegrensen² har betydelig lavere priser på en rekke typiske grensehandelsvarer. For de varene som var med, var den gjennomsnittlige forskjellen for kjøttvarene av stofe og svin rundt 43-44%, meierivarene rundt 24%, lavere langs svenskegrensen enn i Norge. Samtidig fant en undersøkelse fra NILF at hvis man sammenligner prisenivået i Sverige og Norge, så var matvareprisene generelt 12% lavere i Sverige (Strøm, 1999). Vår rapport ser nærmere på oppbyggingen av prisstrukturen på matvarer i Norge samlet.

² Undersøkelsen viser at utsalgssteder i Göteborg-området har høyere priser enn i Strömstad-området.

1.1 Kjøttbransjen

Fra 1999 ble kjøttssamvirket organisert som et landsdekkende samvirkeforetak. Norsk Kjøtt er eid av 38 000 aktive bønder, med de 8 Gilde-bedriftene som datterselskaper (Årsmelding 1999 Norsk Kjøttssamvirke). Tidligere har Norsk Kjøttssamvirke bestått av 9 distriktsorganisasjoner, som til sammen eide Gilde Norge Ans. Markedsandelene til kjøttssamvirket har en svakere stilling i markedet enn hvis vi sammenligner med TINE Norske Meieriers markedsandeler innen meierivarer. Allikevel har Norsk Kjøtt en dominerende stilling i markedet. For 1999 er andelen til Norsk Kjøtt for 1. håndsomsetning beregnet å være fra 78% i 1985 til 76% i 1999 (Aktuelle tall i landbruket 2000 og Årsmelding Norges Kjøtt og Fleskesentral 1985), og 51% av all skåret vare – en nedgang fra 53% i 1994. For den perioden beregningene gjelder, sto Kjøttssamvirket også for produsert Goman Norges Kooperative Landsforbund, NKL. Med Gilde og Goman til sammen, har markedsandelen hos detaljist vært over 50% de siste årene. Dette er klart lavere enn på 1. håndsomsetningen, men er allikevel ganske dominerende.

Kjøttssamvirkets markedsandel av 1. håndsomsetningen varierer over landet. I 1998 var det svært høye markedsandeler i Østfold, Hedmark, Oppland, Telemark, Vestfold, Buskerud og i Nord-Norge, mens Hordaland og Sogn og Fjordane har de laveste andelene. Andelene av 1. håndsomsetningen varierer også mellom kjøttslagene (Kjøttbransjens Landsforbund 1999).

Det har vært viktig for norsk landbrukspolitikken å regulere kjøttproduksjonen. Dette har kommet til uttrykk som kontroll av såkalt overproduksjon og mangel på markedsbalanse. Norsk Kjøtt har rollen som markedsregulator. I den senere tid er også samarbeidet mellom den enkelte produsent og slakteriet styrket, med vekt på å planlegge slaktingen i god tid. Selve markedsreguleringen skal ikke diskuteres her, men det kommenteres at sett fra Norsk Kjøtt sin side var politikken i første halvdel av 90-tallet vellykket. Da var det mye mindre avstand mellom avtaleprisene og de faktiske markedsprisene enn det hadde vært tidligere. På den annen side kan det argumenteres for at bedret kjøpekraft og reduserte priser førte til økt etterspørsel. Mot slutten av 90-tallet har derimot overproduksjonen økt igjen. Sammen med innføringen av det nye reguleringsystemet under WTO-avtalen og nedgang i konsum av lam og svin, førte dette til en høy eksport i 1999.

Tabell 1-1 Eksport og import av storfe og svin i tonn

	Storfe		Svin	
	Import	Eksport	Import	Eksport
1982	100	5600	1800	11700
1989	100	0	900	6100
1994	600	200	3600	300
1999	*	7.800	*	11.500

Kilde: Kjøttensamvirket, flere årsmeldinger.

* Samlet import av kjøtt 5.500 tonn

Produksjonen totalt varierer mellom fylkene, med Rogaland og Oppland som de viktigste fylkene for antall melkekyr og storfe. Rogaland er også et viktig fylke for avlssvin. I tabellen under ser vi økningen i antall storfe, avlssvin og slaktesvin sammen med nedgangen i antall driftsenheter. Antall melkekyr har også falt.

Tabell 1-2 Antall dyr og driftsenheter for storfe, melkekyr og svin

	Storfe i alt		Ku i alt	Melkekyr	Melkekyr	Avlssvin	Slaktesvin	Svin
	Antall	Driftsenh.						
1990	998 206	36 067	348 274	339 976	27 817	88 200	1 115 500	7 378
1995	1 012 849	32 577	344 122	324 417	25 410	90 500	1 240 900	6 462
*1999	1 013 833	29 311	349 372	315 701	22 280	94 000	1 122 800	4 896

Kilde: SSB, under temaet husdyrhald, tabell 1. Driftseiningar i alt med husdyr og driftseiningar med ymse husdyrslag per 31. desember 1999, etter fylke, tabell 2. Talet på storfe og sau per 31. desember, etter fylke, og tabell 3. Husdyr per 31. desember, etter fylke.

Distribusjonsformen for kjøtt og kjøttvarer kan variere en del. Den enkleste formen er salg fra produsent til et slakteri, som foretar videre stykking, bearbeiding, pakking og distribusjon av varene til detaljistene. Det er også mulig å ha en distribusjonskanal hvor produsenten selger til et slakteri, som går videre til en spesialisert skjæringsbedrift, som kan selge såkalt produksjonskjøtt videre til en videreforedlingsbedrift, som så selger videre via en grossist, og til slutt til en detaljistkjede eller et samarbeid på innkjøpsnivå. Mellom disse to ytterpunktene vil det finnes flere varianter. I markedsandelene for Norsk Kjøtt som det ble referert til ovenfor, kom det fram at Norsk Kjøtt vil være den viktigste distribusjonskanalen.

Inntektene til produsentene av kjøtt, biprodukter og huder inkludert grunntilskuddet var på ca. 3 mrd i 1994 og ca. 2,5 mrd i 1999 for storfekjøtt, og ca 2,2 mrd i 1994 og ca. 2,15 mrd. i 1999 for svinekjøtt. (Budsjettnemnda 1995, tabell 46, og for 2000, tabell 3.38 og 3.39). I tillegg til dette kommer andre former for tilskudd som det ikke er tatt hensyn til i disse beregningene. Storfe og

svin dekker over 75 prosent av inntektene av kjøtt, biprodukter og huder, før distriktstilskudd. De samlede inntektene fra produksjonen av kjøtt inkludert distriktstilskudd er lavere enn inntektene av melkeproduksjonen.

Forbruket av kjøtt i kilo pr innbygger har økt over tid, med noe tilbakegang til tider. Forbruket av svin er høyere enn forbruket av storfe.

Tabell 1-3 Forbruk av kjøtt i kilo pr innbygger på engrosnivå

	Storfe	Svin	Totalt engros
1959	11,4 kg	14,2 kg	37,6 kg
1979	18,5 kg	20,9 kg	54,6 kg
1989	16,8 kg	19,0 kg	54,1 kg
1995	19,6 kg	22,9 kg	62,9 kg
1999	20,5 kg	22,8 kg	64,6 kg (foreløpige tall)

Kilde: For storfe og svin, Kjøttensvirket i tall 1994, tabell 20, som er hentet fra Budsjettnemnda for jordbruket, og fra Kjøttensvirket i tall 1999. Totaltallene er hentet fra Budsjettnemnda for jordbruket div år, og inkluderer importert kjøtt, grensehandel, vilt, hval og kjøtt fra husdyr totalt. Tallene er hentet fra engrosnivå, noe som vil avvike fra faktisk forbruk.

Fra Statens ernæringsråd er det hentet tall for det gjennomsnittlige forbruket i husholdningene pr person (se tabell 1-3). Forbruket økte frem til første halvdel av 90-tallet, og var i 1993 på nesten 44 kilo pr innbygger, men har senere avtatt noe. (Statens ernæringsråd 1995, 1999). Disse tallene innbefatter ikke forbruk utenfor private husholdninger, som forbruk på storkjøkken, restaurant eller kiosk. Disse to måtene å presentere forbruket på (tabell 1-2 og 1-3) er ikke direkte sammenlignbare da datagrunnlaget er forskjellig, men de er begge av interesse for beregningene av prismarginene på kjøttvarer.

Tabell 1-3 Forbruk av kjøtt i kilo pr innbygger husholdsforbruk pr år

	<i>Samlet kjøtt og innmat</i>
1975	39,8 kg
1983-1985	41,6 kg
1989-1991	42,3 kg
1993	43,8 kg
1997	42,3 kg

Kilde: Statens ernæringsråd 1995, 1999. Tallene er omregnet fra forbruk pr dag til forbruk pr år. Disse tallene dekker spiselig mengde i privathusholdninger. Tallene er hentet fra Forbruksundersøkelsene til Statistisk Sentralbyrå.

1.2 Endringer i matsystemet

Våre beregninger dekker en turbulent tidsperiode for matvaresystemet, fra 1989-1999. I løpet av denne perioden skjer det store endringer i rammebetingelsene for produksjonen og omsetningen av kjøttvarer, og også store endringer innenfor matsystemet. Vi vil her komme kort inn på noen faktorer av betydning for våre beregninger.

Av endringer i rammebetingelser kommer de i landbrukspolitikken og handelspolitikken høyt opp. Vi vil spesielt nevne overgangen fra produksjonsavhengige til produksjonsuavhengige støtteformer. For kjøtt har også endringer i melkekvotene, med blant annet innføring av omsettbare melkekvoter og en nedgang i melkeproduksjonen, hatt betydning. Omstruktureringen av handelspolitikken etter Uruguay-runden begrenser nå i sterk grad mulighetene for eksport til å regulere innenlands markedet, og innføringen av tollsatser åpner muligheten for mer import i framtiden.

Norsk Kjøtt har endret organisasjonsstruktur for å møte endringene i rammebetingelsene og konkurransebildet. For private slakterier og skjærebedrifter har dette til tider vært en ganske tøff periode økonomisk sett. Bearbeidingsleddene har også gjennomgått store endringer, ikke minst på grunn av endringer lenger nedstrøms. Utviklingen av Leiv Vidar og omsetningen av pølser gjennom bensinstasjoner er et godt eksempel. Innføringen av "private label" i kjedebutikkene har vært en utfordring for bransjen.

På 80- og 90-tallet gjennomgikk detaljhandelen og grossistvirksomheten i Norge store endringer – Jacobsen og Dulsrud (1994) har en tidlig gjennomgang av denne prosessen. Etableringen av lavprisbutikkene på 80-tallet førte til større fokusering på innkjøpsbetingelsene til dagligvarehandelen. Lavpriskjedene ekspanderte raskt, og som motsvar startet selvstendige butikker et innkjøpssamarbeid. På slutten av 90-tallet har 4 grupperinger 99% av det ordinære dagligvaremarkedet (ACNielsen), og alle gruppene har lavpriskonsepter. Samtidig har de fleste også super- eller hypermarkedskonsepter. I debatten ble det snakket om en maktforskyvning fra industrien til detaljhandelen, men ideen om "countervailing power" har også blitt kritisert (Dobson and Waterson, 1999). De nye detaljkjedene skulle "gjøre Norge billigere", blant annet ved hjelp av rasjonaliseringsgevinster gjennom omlegging av distribusjon, innføring av datasystemer og rabattene som ble oppnådd gjennom innkjøpssamarbeidene. Selv etter lavpriskjedenes vekst på 80-tallet, viser en svensk undersøkelse med tall fra 1993 at detaljhandelen i Norge hadde den høyeste bruttoinntekten av Danmark, Finland, Norge og Sverige (Jacobsson et al, 1996).

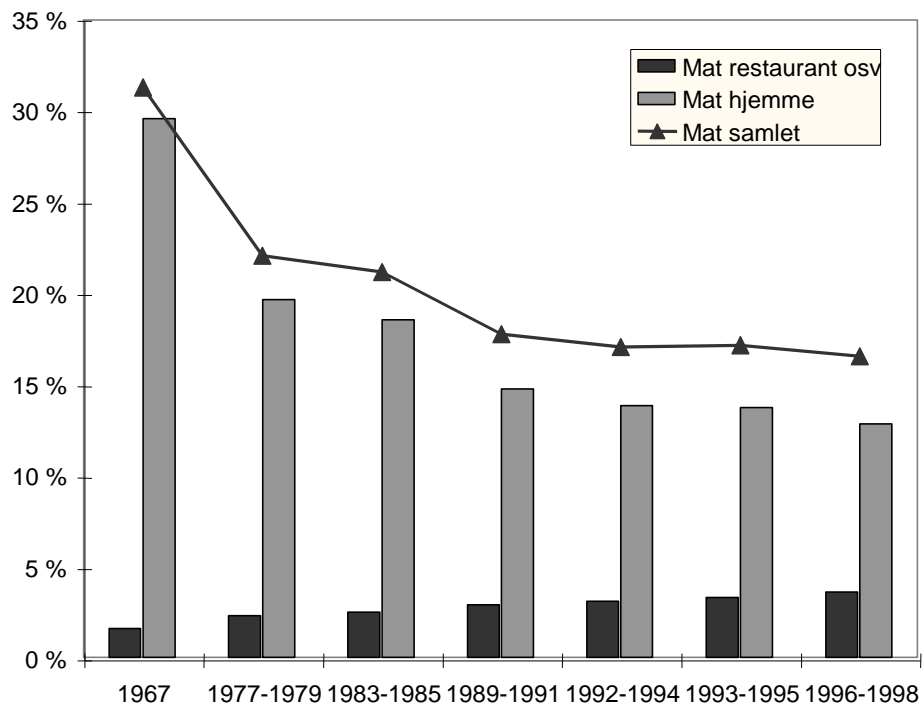
En nyere undersøkelse viser at det er systematiske prisforskjeller mellom kjedene (Lavik 2000). I undersøkelsen ble det sett på et større spekter av sammenlignbare dagligvarer, og prisene innen vareutvalget ble sammenlignet

mellom ulike kjeder. REMA 1000 var den landsdekkende kjeden som hadde de laveste prisene i undersøkelsen. Aller billigst var det nye konseptet Smart Club i Oslo, men denne er ikke landsdekkende. Dessuten var sammenligningsgrunnlaget mellom Smart Club og de andre kjedene relativt lite, ettersom mange av produktene i Smart Club hadde forpakkingsstørrelser som ikke var sammenlignbare med de andre butikkene. De har et stort dagligvareutvalg, men mange av varene de fører har større forpakkingsenheter enn det som er vanlig. Smart Club viser at innovasjoner innenfor distribusjon og handel fortsatt kan gi lavere priser. Vi må heller ikke glemme det internasjonale aspektet ved utviklingen. Internasjonale kjeder og innkjøpsgrupperinger fortsetter å vokse. Ikke bare er flere norske dagligvarekjeder etablert i flere andre land, norske dagligvarekjeder blir også kjøpt opp av utenlandske dagligvarekjeder eller andre investorer.

Alle leddene i distribusjonskanalen for kjøttvarene i denne undersøkelsen har gjennomgått effektiviseringsprosesser i løpet av tidsperioden. Det er derfor all grunn til å vente endringer i prismarginene i våre resultater. Det vil selvfølgelig være vanskelig å isolere virkningen av enkeltendringer.

I tillegg må hele matvaresystemet håndtere endringene i forbruket. Samtidig er matsystemet som helhet under et visst press fordi budsjettandelen til mat er fallende over tid. I figur 1-1 ser vi at budsjettandelen for mat hjemme har falt fra 29,6% i 1967 til 12,6% i 1996-98. Matvaremarkedet vokser ikke i samme takt som mange andre markeder, og dette skjerper konkurransen i markedet. En mulighet for aktørene her er å forsøke å øke verdien av produktet de selger, og den store satsningen på ferdigmat av forskjellig slag er en av måtene man gjør det på. En videreføring av å øke bearbeidingsgraden er å satse på omsetning av mat som spises utenfor hjemmet. Budsjettandelen for mat utenfor hjemmet øker nemlig, fra 1,7% til 3,7% i løpet av den samme perioden. Selv om dette er mer enn en dobling av andelen, ser vi (i figur 1-1) at økningen i andelen som spiser ute er relativt svak sammenlignet med den langt sterkere nedgangen i budsjettandelen til mat som spises hjemme. Derfor viser de totale budsjettandelene for mat også nedgang. Disse endringene i matvanene har skapt stor debatt. Selv om budsjettandelen for mat utenfor hjemmet øker, viser Bugge og Døving (2000) at "beiting" fortsatt er unntaket, og at regelen er at folk flest spiser middag hjemme sammen med familien de fleste dager i uken.

Figur 1-1 Budsjettandeler for gjennomsnittshusholdningen for mat spist hjemme, mat spist på restaurant og så videre, og for mat samlet 1967-1998

Kilde: Statistisk sentralbyrå, Forbruksundersøkelsen. Merk at antall personer pr husholdning har sunket i løpet av denne perioden, fra 3,1 i 1958 til 2,23 for 1996-99. Denne nedgangen vil i seg selv føre til en lavere andel til matvarer.

2 Beregningsmodeller for kjøttvarene

2.1 Tidligere undersøkelser

Denne rapporten er i stor grad basert på Strand (1996), mens mange av metodespørsmålene er grundigere gjennomgått i Strand (1994). Vi minner om delrapporten om meierivarer (Aas og Strand, 2000). Vi vil kort komme inn på noen av de mange rapportene om landbrukspriser som har kommet de siste årene. NILF (Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning) kom sommeren 1999 med en rapport som omhandlet marginundersøkelser, med særlig vekt på detaljleddet (Strøm, 1999). I år kom også en oversiktsrapport over prisutviklingen på produsent-, engros- og detaljledd fra 1980 og framover for et bredt spekter med matvarer (Løyland og Gudem, 2000). Denne rapporten har med sau, lam, fjørfe og egg i tillegg til meierivarene, storfe og svin som vi har med. Vi vil kort nevne den betydelige nedgangen i fjørfeprisene på 90-tallet. Sammenstillingen av engros- og detaljpriser på månedsbasis viser store forskjeller mellom varegruppene og hvor tett forbrukerprisene følger engrosprisene fra måned til måned. Dette burde være en interessant retning for videre studier. NILF har også tidligere kommet med undersøkelser rundt prisutvikling på forskjellige ledd i omsetningskanalen. Disse var basert på prisindekser for større grupper av varer (Haglerød og Gladhaug, 1996; Gustavsen and Hjukse, 1995).

Vi vil her kort komme nærmere inn på noen tidligere norske undersøkelser. Sagelvmø og Nesheim (1968) la på mange måter grunnlaget for norske marginberegninger. De var opptatt av produsentmarginen og omsetningsmarginen. Omsetningsmarginen dekker alle ledd og funksjoner mellom produsent og forbruker. Meierivarer, ubearbeidete kjøttvarer, egg og matpoteter, er tatt med i undersøkelsen, og dataseriene går fra 1950-1965. Sesongvariasjoner er diskutert for noen matvarer. De fleste av de senere undersøkelsene fra Norge som det refereres til her, bygger videre på dette grunnlaget. Spesielt har det blitt gjennomført flere hovedfagsoppgaver ved NLH. Disse er nærmere gjennomgått i Strand (1996).

Landbrukssamvirkets Felleskontor (1984, 1987a,b,) beregnet lignende marginer for okse, gris, egg, H-melk, Norvegia og smør. For en nærmere diskusjon av beregningene og metodevalgene rundt dem, er Wiborg (1988) svært interessant. Alle referansene til Landbrukssamvirkets Felleskontor foreligger kun som interne notater.

Kvakkestad (1972) benytter en annen metode. I sin rapport om utviklingen i omsetningsmarginer for norske jordbruksvarer i perioden 1952-1967, brukes det aggregerte data for såkalte produsentverdier og forbrukerverdier. De samlede tallene for det innenlandske forbruket og produksjonen, er korrigert for import, eksport, avgifter og tilskudd. Den stadig lavere produsentandelen kommenteres, og forskjellige mulige årsaker til økningen i omsetningsandelen diskuteres.

I Sverige har Lantbrukarnas Riksförbund (1993) årlig beregnet såkalte matkronor siden 1960. Det er Lantbrukets Utredningsinstitut som foretar beregninger, med lignende metoder som de som er gjennomgått her. Det tidligere Statens pris- og Kartellnämnd (nå Konkurransverket) gjorde i 1984 og 1987 noen lignende marginberegninger for noen sentrale matvarer. En helt annen framgangsmåte er benyttet av Livsmedelsekonomiska Samarbetsnämndens indexgrupp, som startet sin virksomhet i begynnelsen av 1970-tallet. Her er det samlede tall for den enkelte bransjen som benyttes, hvor prisindekser på hvert ledd i distribusjonskanalen beregnes, og utviklingen sammenlignes over tid. Det er de store trekk som kommer fram i disse beregningene. Dette er en annen metode for å se på samlede tall enn den Kvakkestad benyttet.

Forskjellige varianter av "jord til bord prisstudier" blir gjennomført i mange land. Ofte blir disse studiene gjort i landenes landbruksdepartement, og det er ikke alltid like enkelt å finne fram til notater og rapporter etterpå. En rapport som har vært svært nyttig er fra 1981. Da holdt OECD et seminar i Paris om prisstrukturberegninger. I rapporten presenteres sammendrag av de prosjekter som deltagerlandene har gjennomført. Av de mange deltagerlandene, som USA, Canada, Storbritannia, Tyskland, Italia, Sverige, Sveits, New Zealand og Australia, er det USA som klart har den bredeste erfaringen med temaet. Det er både benyttet prisobservasjoner for enkeltvarer, som ligner på metoden som er benyttet i denne rapporten, og beregninger av totale tall med lignende metoder som Kvakkestads.

Finland har også hatt lignende beregninger, hvor resultatene i hovedsak er presentert på finsk. Slike beregninger gjennomføres både av landbrukstilknyttede organisasjoner og av Konsumentforskningscentralen. Et nyere prosjekt som presenteres på engelsk, er Peltomäki (2000).

De store forskjellene i landbrukspolitikken i de respektive land gjør det vanskelig å finne sammenlignbare internasjonale resultater for denne typen beregninger.

2.2 Valg av metode for beregning av marginer på enkeltvarer

2.2.1 Hva er en margin?

Dette prosjektet tar utgangspunkt i ferdige enkeltvarer i butikken, og ser på marginer for hvert av leddene i distribusjonskanalen for utvalgte varer. Vi har valgt å dele opp verdikjeden eller distribusjonskanalen i ulike ledd som gjenspeiler ulike funksjoner. Det vil variere mellom ulike bedrifter hvor mange funksjoner hver bedrift dekker. For hvert ledd gjøres det en beregning av bruttomargin for leddet. Bruttomarginen består av differansen mellom utsalgspris og innkjøpspris.

$$\text{Bruttomargin} = \text{utsalgspris} - \text{innkjøpspris}$$

Hvis det ikke er offentlig "innblanding" (i form av tilskudd og avgifter), vil bruttomarginen være det som det leddet har til å dekke andre utgifter, det vil si alle andre innsatsfaktorer og produksjonskostnader. Hvis det blir noe igjen etter at utgiftene er fratrukket, er dette profitten til det leddet. For de fleste av leddene kommer også *offentlige tilskudd og avgifter* i de ulike leddene inn, og påvirker derfor differansen til dekning av utgifter og profitt.

$$\text{Bruttomarginen} + \text{tilskudd} - \text{avgifter} = \text{en justert bruttomargin}$$

Dette er hva leddet/aktøren har til å dekke utgifter og andre skatter etter at det er tatt hensyn til tilskudd og avgifter relatert til leddet i distribusjonskanalen. Det eventuelle overskytende vil da være profitten til leddet. Den justerte bruttomarginen vil heretter kun kalles for *margin*.

2.2.2 Bruk av observerbare priser

Vi vil i denne rapporten beregne en margin for hvert av leddene i distribusjonskanalen til de valgte matvarene. For å kunne beregne marginer er man avhengig av gode prisregistreringer mellom hvert av leddene i distribusjonskanalen. I tillegg må aktuelle tilskudd og avgifter innhentes.

Marginberegningene er basert på observerte priser for enkeltvarer i tidsperioden 1989-99, og viser da *marginene i nominelle kroner*. Dette er et godt bilde på fordelingen av marginene mellom leddene i distribusjonsleddet der og da, men vil kunne være noe misvisende å følge over tid da de ikke tar hensyn til inflasjonsutviklingen. Ved å deflatere prisene ville man kunne sammenligne prisutviklingen og marginene uten effekten av inflasjon, og da få frem reelle

prisendringer totalt for varen og/eller mellom leddene. For å gjøre dette må man deflatere prisene på alle leddene i distribusjonskanalen. Dette er problematisk, da det krever sammenlignbare inflasjonsmål som kan benyttes for å deflatere alle prisobservasjonene i varens distribusjonskanal. Siden vi nettopp er interessert i forskjellene i prisutviklingen på de forskjellige leddene i distribusjonskanalen, så vil det å deflatere alle leddene med ett inflasjonsmål som bare er basert på prisutviklingen for ett nivå, gi et skjevt bilde. Derfor ville det å deflatere med for eksempel konsumprisindeksen ikke gi tilfredsstillende resultat for våre beregninger. Vi fant ikke inflasjonsmål som eksakt passet til vår oppdeling av distribusjonskanalen, og har derfor valgt kun å presentere nominelle resultater.

Det vil også bli beregnet prosentandeler for marginene til leddene i distribusjonskanalen for enkeltvarer. Dette har vi valgt å gjøre på to måter, som *marginens andel av totalmarginen* og som *marginens andel av detaljistprisen* for de utvalgte varene. Dette er en bedre kilde til sammenligning av marginer over tid, da andelene viser prosentvis endringer av hvert enkelt ledds marginer. På den måten kan man se utviklingen av den relative størrelsen på marginene innen distribusjonskanalen til enkeltvarer, uten at inflasjon påvirker resultatene.

Vi vil legge hovedvekten på å presentere utviklingen i marginene som andel av summen av marginene. Da ser vi på fordelingen av inntektene i omsetningskanalen korrigert for subsidier og avgifter. For mer grundig diskusjon av den valgte beregningsmetoden, og om andre måter man kan behandle tilskudd og avgifter på, se Strand (1994,1996).

2.2.3 Sier marginer noe om profitt?

Marginene er beregnet for en tidsserie som strekker seg fra 1989-99. Vi kan da sammenligne marginene til leddene i distribusjonskanalen for en enkelt vare over et tiår, for å se om disse har endret seg relativt til hverandre. Endringer i andelen til marginene over tid kan bety endringer mellom leddene i styrkeforholdet og da også profitten. Man må også være klar over at det alternativt kan bety at det har skjedd forflytninger av produksjonsprosesser og/eller kostnader mellom leddene. Det er ikke mulig ut fra disse marginberegningene alene å si hvilke av de nevnte mulighetene som har skjedd. Til dette trengs det mer spesifikke analyser av aktørene i distribusjonskanalen til enkeltvarene. Frode Steen vil foreta nærmere beregninger av markedsrett basert på dataene i denne rapporten. Et annet alternativ kunne være å se på utviklingen i variasjonen i prismarginene slik Gordon og Hazledine (1995) gjør.

2.2.4 Behandling av svinn i marginstudier

Vi har definert en bruttomargin som utsalgspris for en enhet av varen minus innkjøpskostnad til innsatsvaren. I produksjonen og omsetningen av matvarer vil det være et visst innslag av svinn. Svinn kan ha mange årsaker, her ser vi på to muligheter. For det første kan svinn skyldes at matvarer blir bedervet, eller utsatt for tyveri. Denne typen svinn antar vi er dekket av bruttomarginen. For eksempel når en detaljist kjøper inn varer, vil detaljisten regne med et visst svinn, og dette beregnes inn i bruttomarginen. Vi har ikke tatt hensyn til eventuelle returordninger.

En annen form for svinn er når biprodukter, som har svært lav eller ingen videreverdi, blir til overs i en produksjonsprosess. Dette vil vi justere for med hensyn til råvarekostnadene.

Et enkelt eksempel:

100 kg råvare gir 97 kg ferdig vare og 3 kg med biprodukt uten verdi. Da ser vi at for å få 100 kg med ferdig råvare trenger vi:

$(100/97)*100 = 103,1$ kg råvare gir 100 kg med ferdig vare (og 3,1 kg med svinn)

hvis P er prisen på den ferdige varen og Q er råvareprisen, så har vi at bruttomarginen for 1 kg ferdig vare blir:

$$1\text{kg}*P - 1,031\text{kg}*Q = M = \text{bruttomarginen}$$

Vi ser at vi følger kostnadene til et kilo med ferdig vare – men mengden råvare kan da variere.

2.2.5 Beregning av råvarekostnader for samprodukter

Et slakt vil vanligvis bli stykket opp i mange forskjellige kjøttvarer. Det er et trivielt, men for kjøttbransjen svært avgjørende poeng at noen av delene av et slakt har langt høyere inntjeningsmuligheter enn andre deler. Indrefilet kan kanskje oppnå en høy pris, men råvarene til pølser er langt rimeligere – og den samlede inntjeningen på et slakt bærer nok mer preg av inntjeningen på pølser enn på indrefilet. Vi kaller de forskjellige kjøttvarene for *samprodukter*. Disse samproduktene har en felles råvarekostnad, og vi skal nå fordele råvarekostnadene mellom produktene. Vi lager et enkelt eksempel på et tilfelle med samprodukter med et biprodukt uten verdi. Som tidligere, kaller vi dette biproduktet for svinn:

100 kilo råvare gir nå 90 kilo med ferdig vare A, 7 kilo med ferdigvare B, og 3 kilo svinn.

$$M = p_A * x_A + p_B * x_B - QK$$

K = mengde med råvare og Q er råvareprisen,
 p_i er prisen på vare i,
 i = A, B

Hvor

$$x_A + x_B = X$$

X = samlet mengde ferdigvare,
 x_i er mengden av vare i,
 i = A, B

Dette gir bruttomarginen M. Hvis det er $i = 1, \dots, n$ varer, så må vi altså ha mengder og priser på alle varene for å kunne beregne den samlede bruttomarginen. I praksis beregner vi den samlede bruttomarginen med et utvalg representative varer.

Problemet dukker opp når vi skal beregne bruttomarginer for en enkelt vare som er samprodukt med en eller flere andre varer. Siden vi tar utgangspunkt i de enkeltvarene som forbrukeren kjøper, så har bruttomarginene for hver enkelt vare interesse. Når man kun er interessert i hvordan råvaren som bonden produserer blir omsatt i markedet, har ikke enkeltvarene den samme interessen. Prisen på råvaren, Q, reflekterer jo den samlede inntjeningen. Hvis en av ferdigvarene, x_i , mister sin verdi slik at $p_i = 0$, så vil jo Q falle. Hvis en vare øker i verdi, er det sannsynlig at råvareprisen vil stige. Her er det annerledes på kort sikt i kjøttbransjen. Omsetningen av det stykkete slaktet skal til sammen gi en bestemt slaktpris, som varierer over året eller under avtaleprisen. Hvis inntjeningen på én vare øker, så skal inntjeningen på en annen vare senkes. I mesteparten av vår tidsserie var det et system med maksimalpriser for stykkete kjøttvarer, som formaliserte dette avveiningssystemet. Se omtalen av kjøtt i Strand (1996). I tillegg har det også vært vanskelig for produsentene å oppnå avtaleprisene.

Vi har kun en råvarepris, men i samproduksjonene må råvarekostnadene fordeles mellom de enkelte produktene. Vi må derfor konstruere en fordeling. Det finnes tre forskjellige måter å gjøre dette på:

1. Fast bruttomargin i kroner – vi regner bruttomarginene i kroner for ferdigvarene samlet, som så trekkes fra hver enkelt videresalgspris p_i , og så har vi en råvarepris for hver enkelt vare.
2. Fast bruttomargin i prosent – vi regner ut den samlede bruttomarginen i prosent, og trekker den fra videresalgsprisen til hver enkelt vare, og finner slik en råvarepris for hver vare.
3. Fast råvarepris – vi finner det samlede råvareforbruket pr kilo samlet ferdigvare, og får da varierende bruttomarginer i kroner og prosent, men holder altså råvareprisen fast.

Vi ser at i alle tre beregningsformene holder vi en ting likt mellom samproduktene – enten bruttomarginen i kroner, eller i prosent, eller vi bruker den samme råvareprisen på alle varene. Teknisk sett så er ikke systemet determinert, og vi må eksogent fastsette en faktor for å beregne bruttomarginene for enkeltvarene. Siden vår hensikt her er å fordele pengestrømmen mellom leddene i distribusjonskanalen gjennom de prisene som fastsettes i markedet, har vi valgt å holde råvareprisen fast. Dette betyr at vi lar bruttomarginen i kroner og prosent variere mellom enkeltvarene i en samproduksjon. I tabellen under har vi vist hvordan valg av regnemetode påvirker resultatene.

Regneeksempler for et tenkt produksjonstilfelle hvor:

100 kilo råvare = 90 kilo vare A + 7 kilo vare B + 3 kilo biprodukt uten verdi (svinn)

Opplysninger og beregninger:

Vare	Mengde	Pris pr kilo
Råvare	100 kilo	2 kr
Vare A	90 kilo	5 kr
Vare B	7 kilo	20 kr
Biprodukt	3 kilo	0 kr

	Bruttomargin i % av summen av andelene		Bruttomargin i kr		Råvarekostnad pr kg ferdig vare	
	Vare A	Vare B	Vare A	Vare B	Vare A	Vare B
1. Faste bruttomarginer i kroner	80,40%	20,10%	4,02 kr	4,02 kr	0,98 kr	15,98 kr
2. Faste bruttomarginer i prosent	66,10%	66,10%	Vare A 3,31 kr	Vare B 13,22 kr	Vare A 1,69 kr	Vare B 6,78 kr
3. Fast råvarekostnad	Vare A 58,80%	Vare B 89,70%	Vare A 2,94 kr	Vare B 17,94 kr	Vare A 2,06 kr	Vare B 2,06 kr

Vi har valgt å bruke beregningsmetode 3 – fast råvarepris, og la bruttomargin i prosent og kroner variere. Dette fordi vi nettopp er ute etter forskjellen i bruttomarginene, og fordi råvareprisen avspeiler lønnsomheten ved omsetningen av produktene samlet.

Vi ser at i metode 3 med fast råvarekostnad, så får varen med høyest verdi også den største bruttomarginen i kroner og i prosent. I visse tilfeller, kunne denne regnemåten føre til at enkelte varer med lav verdi fikk en negativ margin. Dette gjenspeiler ganske enkelt det vi diskuterte ovenfor – at råvareprisen reflekterer den samlede inntjeningen, og noen varer har en høy inntjening, mens andre har en lav.

Noe annet er det at det til en viss grad er mulig å påvirke hvilken sammensetning man har av samprodukter. Det finnes forskjellige stykningsmønstre, og det å finne det optimale gjennomsnittet over året kan være avgjørende for

lønnsomheten til bedriften. For våre beregninger her har vi benyttet gjennomsnittlige stykningsmønstre fra Norsk Kjøtt for grovoppdelingen av slaktet, og produktkalkylene til det tidligere Prisutvalget for kjøtt. Siden vi bruker en fast råvarepris, så bruker vi bare stykningsmønstrene til å beregne behovet for slakt for hvert produkt. Vi kommer nærmere inn på hvordan vi har gjort dette i regneeksemplene.

2.2.6 Distribusjonskanalen for kjøttvarene

Vi bruker en distribusjonskanal som følger bestemte sentrale arbeidsoppgaver. Noen kjøttbedrifter dekker mange funksjoner, andre bedrifter er sterkt spesialiserte og dekker kun en funksjon. Vår distribusjonskanal ser slik ut:

Produsent	Dette er egentlig et restledd, for vi trekker ingen innkjøpskostnader fra produsentens pris for slaktet.
Slakteri	Slakting
Stykning	Skrotten grovdeles. Både stykningsdeler, som kam, og såkalt produksjonskjøtt eller sorteringer, kommer fram her
Bearbeiding og distribusjon	De grovdelte stykningsdelene stykkes videre opp, bearbejdede varer produseres, alt pakkes og distribueres.
Detaljist	Detaljomsjetning i dagligvarebutikk

2.2.7 Tilskudd og avgifter

På detaljleddet trekker vi fra *merverdiavgiften*, som var 20% i begynnelsen av vår tidsserie, og som økte til 22% i 1993 og videre til 23% i 1995. Alle andre priser er oppgitt eksklusive merverdiavgift.

På slakterileddet blir *kjøttkontrollavgiften* og *forskningsavgiften* betalt. Den første skal dekke veterinærkostnader. Den andre skal bidra til finansiering av forskning vedrørende landbruksprodukter, og kreves inn for de fleste landbruksprodukter unntatt meieriprodukter. *Omsetningsavgiften* betales også her, men i våre beregninger har vi lagt omsetningsavgiften til produsentens restledd. Det er alltid en diskusjon om hvordan omsetningsavgiften skal behandles. Hensikten med omsetningsavgiften er å bidra med inntekter til å regulere markedet, og dermed stabilisere produsentprisen. Noe av inntektene bidrar

også til å finansiere Opplysningskontoret for kjøtt. Omsetningsavgiften skal bidra til produsentenes beste, og skal dekke aktiviteter av felles interesse.

Kjøttbransjen har tidligere i visse perioder mottatt *merverdiavgiftskompensasjon/forbrukertilskudd*. Dette tilskuddet var en fast sats pr kilo slakt, i motsetning til meierivarer som mottok dette tilskuddet for bestemte varer. Denne ordningen ble avvirket sommeren 1996. Disse tilskuddene var ganske betydelige for meierivarer, men satsene for kjøttvarene hadde aldri den samme betydningen for prisen.

Produsentene har av produksjonsavhengige tilskudd mottatt *grunntilskudd*, som for svin ble erstattet av en variabel omsetningsavgift i 1991. Dette tilskuddet kommer administrasjonsmessig til slakterileddet, for så å utbetales til produsent, på samme måte som for meierivarene. Hensikten med grunntilskuddet er at det skal bidra til å nå målene for en inntektsutvikling og produksjonsutvikling som det ikke er mulig alene å få til gjennom markedet, samt bidra til å redusere prisene på kjøttvarer (Omsetningsrådets sekretariat, Årsrapport 1998).

Vi har ikke tatt med tilskudd som skal utjevne kostnader mellom distrikter, for eksempel frakttilskuddet for slakt.

2.2.8 Datakilder

Vi bruker observerbare priser fra markedet og effektive satser for tilskudd og avgifter. Dette betyr blant annet at vi bruker faktisk engrospris for slakt, og ikke målprisen fra jordbruksavtalen. På detaljistleddet bruker vi priser fra konsumprisindeksen fra Statistisk sentralbyrå. Det er tilgangen til priser på detaljistleddet som begrenser vareutvalget i vår undersøkelse. Vi har med færre kjøttvarer av storfe og svin enn det som finnes i vareutvalget i konsumprisindeksen, dette fordi noen varer - som for eksempel bacon - kan ha store variasjoner i selve varen. For pølsene og pålegget har vi i tillegg innhentet priser fra husholdningsundersøkelsen til Gfk Norge. Disse prisene ble oppgitt for inntil de 5 forskjellige mest omsatte merkene for hver vare. Prisene varierer til dels svært mye mellom merkene. Vi har derfor også samlet inn netto grossistpriser for hvert av disse merkene, og kunne slik sett finne prispåslaget for hvert enkelt merke. Disse påslagene varierer da også mellom merkene. Vi har kun oppgitt samlede prispåslag i våre beregninger. Vi har videre brukt maksimalprisene for stykninger, biffer, fileter og sorteringer fra Prisutvalget for kjøtt, og tilsvarende priser fra Norsk Kjøtt for 1999. Det ble trukket en passende rabatt fra disse prisene etter samtaler med bransjen. Engrosprisene kommer også fra Prisutvalget for kjøtt og Norsk Kjøtt for 1999, mens avregningsprisen til produsent er beregnet av Norsk Kjøtt. Det er tilgangen til grossistpriser som begrenser dataserien til 1989-1999. De statistiske egenskapene ved datakildene varierer svært mye. Konsumprisindeksens egenskaper er godt

kjent, men tilsvarende data fra grossister har helt andre og ukjente egenskaper. Vi har stort sett rimelig grunn til å tro at vi har en ganske god markedsdekning for våre priser, med den dominerende stillingen til Norsk Kjøtt på slakterileddet, de tidligere maksimalprisene som gjaldt for alle, grossistpriser innhentet fra en del av de største foredlingsbedriftene og til slutt konsumprisindeksen med støtte fra Gfk-dataene.

2.2.9 Beregningen av marginene

Vi skal vise hvordan vi har beregnet våre andeler og marginer for kjøttdeig. Resultatene for kjøttdeig blir også presentert i det neste kapitlet. Kjøttdeig er den eneste enkeltvaren vi presenterer resultater for.

Først må vi se hvilke råvarebehov kjøttdeig har. Vi tar utgangspunkt i 1 kilo med kjøttdeig i butikk. Vi antar at svinn er dekket av bruttomarginen, slik at butikken kjøper inn 1 kilo med kjøttdeig og selger 1 kilo med kjøttdeig. For bearbeidings- og distribusjonsleddet så selger de altså 1 kilo med ferdigpakket kjøttdeig. Vi ser fra produktkalkylen for kjøttdeig at man trenger 0,96 kilo med storfesortering med 14% fett, for å få 1 kilo med ferdig kjøttdeig.³ Stykningsleddet selger 0,96 kilo storfe14%, men for å få 1 kilo med 14% storfesortering må de kjøpe inn 1,314 kilo med slakt. Dette fordi de skjærer ut en viss andel med bein i grovnedskjæringen av et helt slakt. $1,314 \times 0,96 = 1,26$ kilo med slakt behøves for å få 0,96 kilo med storfesortering med 14% fett. Slakteriet selger altså 1,26 kilo med slakt, og siden produsenten får betalt for slaktet, så får produsenten betalt for 1,26 kilo.

Nå kan vi sette opp regnestykket for kjøttdeig:

Detaljst

Butikkpris inkl. merverdiavgift	1 kilo
- merverdiavgift	
- innkjøpspris fra bearbeidings- og distribusjonsleddet	1 kilo

Bearbeidings- og distribusjonsleddet

Salgspris til detalj	1 kilo
- innkjøpspris for storfe 14% fett	0,96 kilo

Stykningsleddet

Salgspris til bearbeidings- og distribusjonsleddet storfe 14%	0,96 kilo
- innkjøpspris for slakt (engrospris)	1,26 kilo

³ Vi har ikke tatt hensyn til at for eksempel Gilde har lansert kjøttdeig som ikke er tilsatt salt eller vann, men brukt den gamle kalkylen.

Slakterileddet

Salgspris til stykningsleddet (engrospris)	1,26 kilo
+ merverdiavgiftskompensasjon	1,26 kilo
+ grunntilskudd	1,26 kilo
- forskningsavgift og kjøttkontrollavgift	1,26 kilo
- omsetningsavgift	1,26 kilo
- avregningspris til produsent	1,26 kilo

Produsent/restleddet

Avregningspris for slakt	1,26 kilo
+ omsetningsavgiften	1,26 kilo

Avregningsprisen til produsent inkluderer grunntilskuddet, derfor må vi legge grunntilskuddet til marginen til slakterileddet, siden de mottar grunntilskuddet og overfører det videre til produsent. I tillegg har vi i virkeligheten fått oppgitt en avregningspris til produsent som inkluderer inntektene fra biproduktene (hud, skinn osv). Vi har da trukket disse inntektene fra avregningsprisen. Observer at omsetningsavgiften er trukket fra slakterileddet og lagt til produsentleddet, det vil si at vi kun har overført denne avgiften mellom to ledd, og ikke trukket den ut av beregningen slik vi gjør med for eksempel kjøttkontrollavgiften.

2.2.10 Regneeksempel på marginer alle ledd

Vi har laget et meget forenklet regneeksempel med kun tre ledd, produsent, bearbeiding og distribusjon, og til slutt et detaljistledd. Her bruker vi en tenkt vare som utgangspunkt for et regneeksempel. Varen antas å være sammenlignbar for en enhet av varen på alle ledd, slik at 1 kilo vare hos produsenten tilsvarer 1 kilo vare hos detaljisten. Svinn er da antatt dekket av marginene. Utregningen av marginene og begge de to måtene å beregne andeler på, blir presentert i dette eksempelet.

Denne hypotetiske varen har kun en avgift og ett tilskudd. Avgiften er merverdiavgiften med en sats på 23%, og tilskuddet er et tilskudd som er rettet mot produsent, men som teknisk sett blir bevilget til bearbeidingsleddet. Mottaker av dette tilskuddet setter bearbeidingsleddet i stand til å utbetale en høyere produsentpris enn det mottaksleddet ellers ville ha gjort. Enkelte av tilskuddene som er med i beregningene blir bevilget på denne måten. Først presenteres prisene, avgiften, netto detaljpris og tilskuddet.

Tabell 2-1 Regneeksempel på marginer

<i>Type pris</i>	<i>Beløp</i>
Pris til produsent	5,10 kr
Pris fra bearbeidingsleddet til detaljist	6,35 kr
Utsalgspris fra detaljist inkludert moms	8,61 kr
Merverdiavgiften	1,61 kr
Utsalgspris eksklusive merverdiavgiften	7,00 kr
Tilskudd til produsent, utbetalt til bearbeidingsleddet	2,25 kr

Med denne informasjonen er det nå mulig å beregne marginene og de forskjellige andelene. I tabell 2-2 nedenfor er resultatene vist.

Tabell 2-2 Eksempel på marginer, andeler i forhold til summen av marginene og andeler i forhold til detaljprisen inkl moms.

Ledd i distribusjonskanalen	Margin i kroner	Andel i forhold til summen av marginene	Andel i forhold til detaljpris inkl mva
Produsent	5,10 kr	55%	59%
Bearbeiding	3,50 kr	38%	41%
Detaljist	0,65 kr	7%	8%
Sum	9,25 kr	100%	108%
Sum avgifter/tilskudd	- 0,64 kr		-8%
Detaljpris inkl mva	8,61 kr		

I den første kolonnen med tall vises marginene for hvert enkelt ledd. Produsentens margin består i dette tilfellet av produsentprisen. Bearbeidingsleddet har et prispåslag på 1,25 kr, og mottar i tillegg tilskuddet på 2,25 kr, og får da til sammen en margin på 3,50 kr. Legg merke til at det er kun innkjøpsprisen fra produsent som er tatt med her, innkjøpskostnaden for andre råvarer er ikke tatt med. Andre innsatsfaktorer inngår i bruttomarginene, dette gjelder også for bearbeidede varer som pølser, hvor for eksempel potetmel kan inngå. Detaljistens margin består av detaljpris fratrukket merverdiavgiften og innkjøpsprisen fra bearbeidingsleddet. Vi har så summert disse marginene, til kr 9,25. Denne summen skal benyttes i beregningene senere. Så er summen av tilskudd og avgifter sett fra Statens synspunkt funnet, dette er avgifter fratruk-

ket tilskudd. Denne summen viser om denne varen samlet sett er avgiftsbetaler eller tilskuddsmottaker for de avgifter og tilskudd som er med i beregningene. Summen er negativ med 64 øre, og dette viser at varen samlet sett for hele distribusjonskanalen er en tilskuddsmottaker med 64 øre. Til slutt er detaljprisen inkludert merverdiavgiften ført opp. Ved å trekke summen av avgiftene og tilskuddet fra summen av marginene, oppnås nettopp detaljprisen inkludert merverdiavgiften. Dette er naturlig da detaljprisen fratrukket avgifter og tillagt tilskudd må uttrykke summen av kronestrømmen i distribusjonskanalen.

Den andre kolonnen med tall viser andelene i prosent beregnet i forhold til summen av marginene. Disse andelene må summere seg til 100. Disse andelene viser fordelingen av kronestrømmen i distribusjonskanalen.

Den tredje kolonnen med tall viser andelene i prosent beregnet i forhold til detaljprisen inkludert merverdiavgift. Her blir summen av disse andelene til 108%. Dette følger av det som ble diskutert ovenfor, hvor kronestrømmen i distribusjonskanalen samlet sett er større enn, lik, eller mindre enn detaljprisen alt etter som varen samlet sett er tilskuddsmottaker, nøytral eller avgiftsbetaler. Andelen til summen av avgift og tilskudd her er minus 8% (avrundet oppover), slik at den totale summen av disse andelene også er 100.

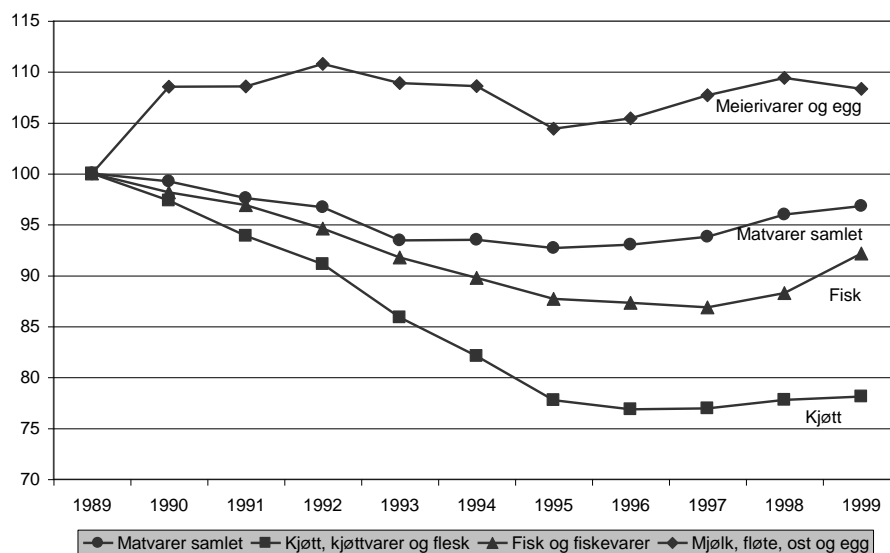
Tilskuddene for landbruket har gått mer over fra produksjonsavhengige til produksjonsuavhengige former i løpet av den perioden som beregningene dekker. Dette vil ikke være synlig i beregningene av andelene i forhold til summen av marginene. Vi vil derfor senere i avsnitt 3.6 vise hvordan tilskuddene og avgiftene har utviklet seg i forhold til detaljprisen.

3 Resultater for kjøttvarene

3.1 Prisutviklingen for storfe og svin

Det har vært mye medieoppmerksomhet rundt prisene på matvarer. Vi ser i figur 3-1 hvordan utviklingen i realprisene har vært det siste tiåret.

Figur 3-1 Realprisindekser for mat samlet, meierivarer og egg, fiskevarer og kjøttvarer. 1989=100*

* Kilde: Statistisk sentralbyrå. Regnet fra konsumprisindeksen med 1979 =100, tallet for 1999 er omregnet av forfatterne, hele serien er til slutt omregnet til 1989=100 av forfatterne. Tallene må på grunn av slike omregninger brukes med forsiktighet.

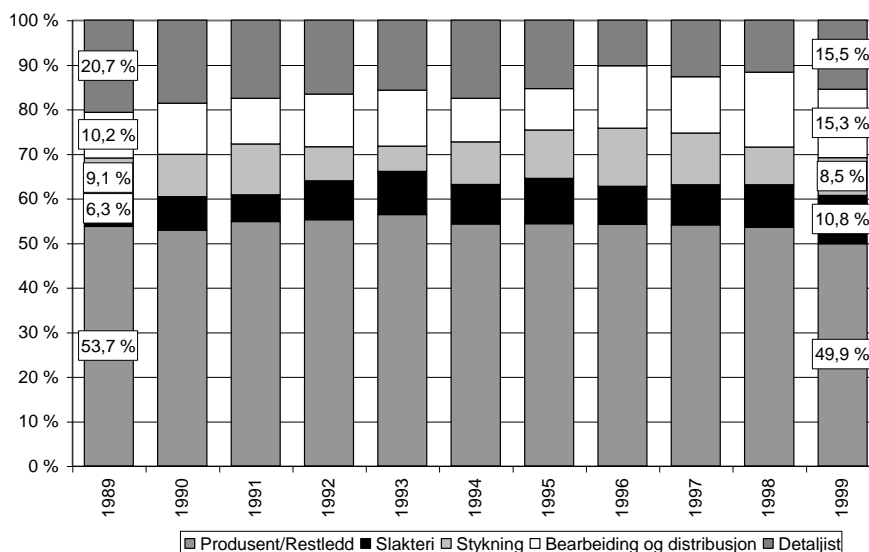
Realprisene for matvarer samlet har falt i løpet av perioden, med en økning igjen de siste par årene. Kjøttvarer samlet har en betydelig realprisedgang fra 1989 til 1999, men har hatt en svak økning i den senere tid. Gruppen med kjøttvarer dekker langt flere varer enn vi har med i vår undersøkelse, men våre varer viser den samme utviklingen. Meierivarene og egg har en betydelig realprisøkning i løpet av perioden. Fisk kan i mange sammenhenger være et alternativ til kjøtt, og selv om fisk har hatt en hyggelig prisutvikling, så viser ikke varer av fisk den samme prisedgangen som kjøttvarene.

Nedgangen i realprisene med over 20 prosent for kjøttvarene reflekterer blant annet fallende produsentpriser med påfølgende fallende priser i alle ledd. Prisutviklingen har vært noe forskjellig for forskjellige varer. Kjøttdeig skiller seg ut som en av enkeltvarene med sterkest prisedgang. For de gruppene av kjøttvarer som vårt vareutvalg består av, er det stykket svin som har den sterkeste realprisedgangen. I vårt utvalg er det pålegg og pølser som har den minste realprisedgangen i løpet av perioden, se vedlegg C. Samtidig med dette endrer tilskudds- og avgiftspolitikken seg – for tilskudd er det en bevegelse fra produksjonsavhengige til produksjonsuavhengige tilskudd. I tillegg øker merverdiavgiften i løpet av perioden. Reallønnen har også økt i perioden, og det har vært endringer i andre kostnader også.

Vi skal nå se på den samlede virkningen på bruttomarginene på kjøtt. Vi har delt kjøttvarene i tre grupper. Det vesentlige skillet i våre beregninger går mellom de kjøttvarene som har ganske lav bearbeidingsgrad, som stykningsdeler, biffer og deiger. Dette til forskjell fra kjøttvarer med en høyere bearbeidingsgrad, som pølser og pålegg. Vi vil også få se at det er store forskjeller i prispåslagene mellom disse gruppene. Innenfor varene med lavere bearbeidingsgrad, skiller vi også mellom storfe og svin. Det vil si at vi har en hovedgruppe for storfe, en for svin, og en for pølser og pålegg. Til slutt veier vi varene sammen for å se på resultatene for kjøtt samlet.

3.2 Hovedresultater for storfe

Vi ser først på andelene i forhold til summen av marginene for stykningsdeler, biffer og fileter av storfe, for enkelhets skyld kalt stykningsdeler, og deiger av storfe. Her har vi med varer som flatbiff og kjøttdeig.

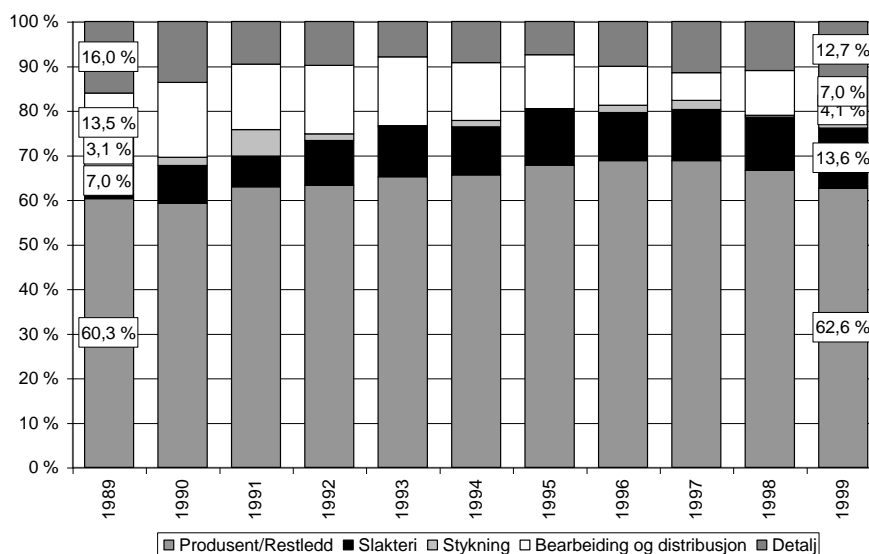
Figur 3-2 Andeler i forhold til summen av marginene for stykket storfe og deiger av storfe 1989-1999

Resultatene våre viser klart at over perioden som helhet så har produsentens andel falt med nesten 4 prosentpoeng. Andelen til slakteriet har økt med drøye 4 prosentpoeng, mens stykningsandelen har falt noe. Bearbeidings- og grossistleddet har økt sin andel med 5 prosentpoeng. Videre har detaljhandelens andel falt med drøye 5 prosentpoeng. Vi ser også at andelen fluktuierer betydelig fra år til år.

Tallene for 1999 skiller seg noe fra tallene for 1997-98. Det kan ikke utelukkes at det vil komme reviderte tall for 1999. Hvis vi isteden setter 1998 som sluttår, vil den viktigste effekten være at produsentens andel ikke faller i løpet av perioden, fra 1989-1998. For den perioden faller detaljhandelens andel med hele 9 prosentpoeng.

Denne varegruppen er i tillegg preget av at kjøttdeig er med i gruppen. Kjøttdeig har hatt en spesiell prisutvikling i løpet av perioden, det er varen med sterkest realprisenedgang, spesielt tidlig på 90-tallet. Kjøttdeig hadde sterkt preg av å være en såkalt lokkevare, med hyppige prisavslag. Vi presenterer derfor også resultatene for kjøttdeig alene.

Figur 3-3 Andelen i forhold til summen av marginene for kjøttdeig 1989-1999

Vi nevnte tidligere at kjøttdeig har den sterkeste nedgangen i realdetaljprisen, og her ser vi det svært tydelig. Andelen til produsent øker faktisk noe i løpet av perioden som helhet, selv om den igjen faller noe fra toppårene 1996/97. Andelen til slakteri dobles faktisk i løpet av perioden, mens den lave stykningsandelen fluktuerte mye. Bearbeidings- og distribusjonsleddets andel halveres, og detaljandelen faller kraftig i første del av perioden – mens detaljprisen synker raskest – og øker noe igjen mot slutten. I sum faller detaljandelen med drøye 3 prosentpoeng. Detaljprisen faller så raskt at produsentens andel faktisk øker fram til 1996/97. Siden kjøttdeig alene sto for nesten 9% av omsetningen av kjøttvarer i 1999, en økning fra 5% i 1989, vil vi se nærmere på de nominelle marginene.

Tabell 3-1 Nominelle marginer for kjøttdeig 1989-1999

	Produsent/ Restledd	Slakteri	Stykning	Bearbeiding og distribusjon	Detalj	Sum
1989	Kr 45,33	Kr 5,30	kr 2,34	kr 10,17	Kr 12,06	kr 75,20
1990	Kr 44,24	Kr 6,34	kr 1,35	kr 12,52	Kr 10,21	kr 74,66
1991	Kr 45,35	Kr 4,96	kr 4,27	kr 10,55	kr 6,90	kr 72,03
1992	Kr 43,92	Kr 6,95	kr 1,07	kr 10,64	kr 6,84	kr 69,42
1993	Kr 42,53	Kr 7,31	kr 0,20	kr 10,05	kr 5,17	kr 65,26
1994	Kr 42,10	Kr 6,90	kr 0,95	kr 8,31	kr 5,91	kr 64,18
1995	Kr 39,92	Kr 7,47	kr -0,34	kr 7,13	kr 4,37	kr 58,55
1996	Kr 39,68	Kr 6,22	kr 0,95	kr 5,02	kr 5,79	kr 57,65
1997	Kr 40,22	Kr 6,72	kr 1,19	kr 3,66	kr 6,70	kr 58,48
1998	kr 39,90	Kr 7,13	kr 0,28	kr 5,98	kr 6,60	kr 59,89
1999	kr 36,87	Kr 7,99	kr 2,43	kr 4,15	kr 7,48	kr 58,92

De nominelle marginene faller for produsent, bearbeiding og distribusjon og detalj. Den nominelle marginen til stykning varierer mye, og som vi ser er den faktisk så vidt negativ ett år. Dette er et eksempel på variasjonen i inntjeningen mellom forskjellige kjøttvarer for stykningsleddet som vi har diskutert tidligere. Det er kun slakteri som har en økning i den nominelle marginen. Vi ser at siden flere av de andre nominelle marginene synker sterkt, så stiger altså produsentens andel selv om produsentprisen faller.

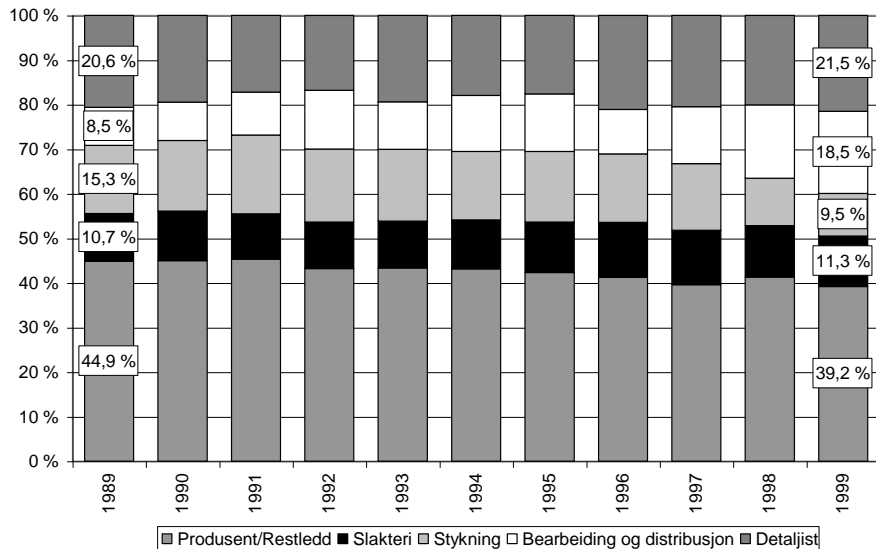
De nominelle marginene for stykket storfe og deiger, i vedlegg A, viser et lignende mønster som andelene viser. Hvis andelen stiger, så stiger også den nominelle marginen. Vi får ikke den effekten som vi så for kjøttdeig, hvor for eksempel produsentens andel tidlig på 90-tallet steg, selv om den nominelle marginen falt. Allikevel, siden summen av de nominelle marginene faller, så vil andelene på sett og vis forsterke en økning i den nominelle marginen. Hvis en margin øker noe, mens alle de andre faller, så vil andelen øke både på grunn av økningen i marginene, og på grunn av nedgangen i de andre nominelle marginene. Når en nominell margin faller samtidig som summen av de nominelle marginene faller enda mer, så vil ikke andelen vise en relativt like stor nedgang. En økning i summen av marginene vil naturlig nok øke effekten av en nedgang i en nominell margin. For øvrig faller - i dette tilfellet - også den nominelle detaljprisen.

3.3 Hovedresultater for svin

For svin er varer som koteletter av stor betydning. Det kan være betydelige prisavslag på slike varer til tider, og dette vil påvirke marginene. Allikevel er

det ingen av stykkete varer for svin som skiller seg like mye ut fra de samlede resultatene for svin, som kjøttdeig gjorde fra storfevarene.

Figur 3-4 Andelene i forhold til summen av marginene for stykket svin 1989-1999

Igjen ser vi at produsentens andel har falt over perioden som helhet, med over 5,5 prosentpoeng. Slakteriandelen fluktuierer, og ender opp noe høyere. Stykningsandelen faller dramatisk mot slutten av perioden med nesten 7 prosentpoeng, og er nær ved å halveres. Bearbeidings- og distribusjonsleddet øker sin andel kraftig mot slutten av perioden, og ender til slutt opp 10 prosentpoeng høyere enn i starten av perioden. Detaljleddets andel fluktuierer mye, og ender opp nesten 1 prosentpoeng høyere enn i begynnelsen av perioden.

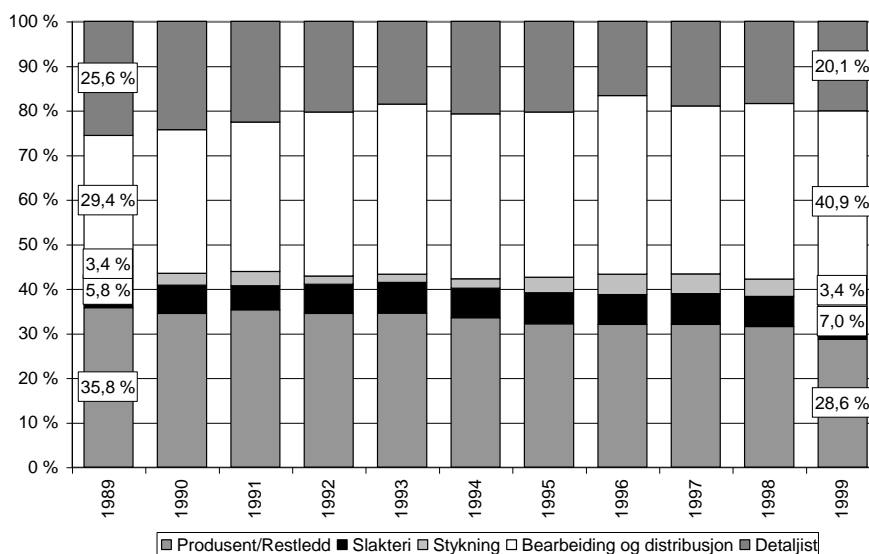
Stykket svin har en betydelig realprisnedgang, nesten like mye som kjøttdeig. Allikevel har produsentprisen på svin falt enda raskere, slik at andelen til produsent faller. For denne tallrekken skiller ikke 1999-tallene seg ut fra serien slik tallene for stykket storfe og deiger gjorde.

Hvis vi ser på de nominelle marginene i vedlegg A, så finner vi at de stort sett speiler utviklingen i andelene. På samme måte som for storfe, så faller summen av de nominelle marginene, slik at andelene forsterker effekten av en økning i de nominelle marginene.

3.4 Hovedresultater for bearbeidete varer

I gruppen bearbeidete varer ser vi på pålegg og pølser samlet. Pålegg og pølser har svært forskjellig prisbilde, med påleggpriser rundt 200 kr pr kilo i butikk, mens pølsene ligger rundt 55 kr pr kilo. Det er mange bedrifter som produserer begge deler, men det er også mange som ikke omsetter stykkete kjøttvarer. Denne gruppeinndelingen reflekterer altså også en viss inndeling i markedet. Samtidig er det også bedrifter som produserer enten pålegg eller pølser. Gruppeinndelingen vi har valgt, vil i alle tilfeller reflektere et viktig skille i bearbeidingskostnader.

Figur 3-5 Andelene i forhold til summen av marginene for pålegg og pølser 1989-1999

Ser vi på perioden som helhet finner vi igjen at produsentens andel faller, med over 7 prosentpoeng. Slakteriets andel varierer en del, men øker noe mot slutten av perioden. Stykningsleddets andel fluktuierer, men endres lite over perioden som helhet. Økningen i bearbeidings- og grossistleddets andel er betydelig, med over 11 prosentpoeng. Samtidig faller andelen til detaljist med over 5 prosentpoeng i løpet av perioden.

Av våre kjøttvarer er det gruppen pålegg som har det minste fallet i realprisene, og pølser det nest minste. Samtidig endrer råvarekostnadene seg like mye for disse varene som for stykket storfe og svin. Når summen av de nominelle marginene faller mindre for pålegg og pølser enn den gjør for stykket

storfe og svin, så vil andelen til produsent falle mer for pålegg og pølser enn den gjorde for stykket storfe og svin.

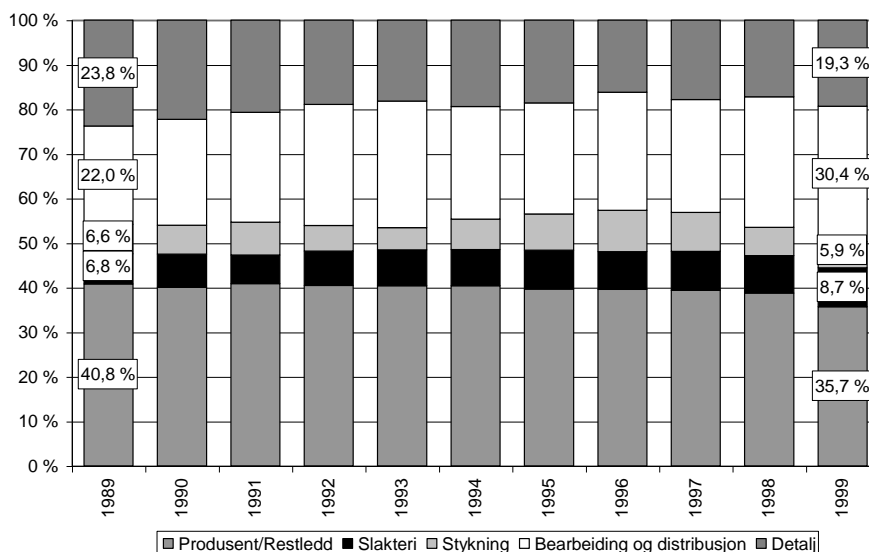
Igjen er det få overraskelser i utviklingen av de nominelle marginene i forhold til utviklingen i andelene, som vi kan se av vedlegg A. Siden summen av de nominelle marginene er nesten lik fra 1989-1999, så ser vi at utviklingen i de nominelle marginene og i andelene følger hverandre mer enn de to andre varegruppene. Den nominelle prisen faller i mesteparten av perioden, men stiger noe de to-tre siste årene.

Andelen for bearbeiding og distribusjon for pålegg og pølser ligger over 20 prosentpoeng høyere enn for de stykkete kjøttvarene. På grunn av forskjellene i bearbeidingskostnader ventet vi en viss forskjell her. Vi ser også at andelen for slakteri og stykning er betydelig lavere for pålegg og pølser enn for stykket storfe og svin. Dette fordi de varene vi ser på for en stor del er laget av såkalte sorteringer, det vil si det kjøttet som ikke blir til biffer, fileter eller koteletter. Noen av disse sorteringene, slik som småflesk fra svin, har priser helt ned i 20 kr pr kilo. Til sammenligning kommer flatbiff over 80 kr kiloen ved innkjøp til bearbeiding og distribusjon, og indrefilet ligger langt over dette. I figurene ovenfor kan vi se det vi diskuterte i avsnitt 2.2.5, nemlig at inntjeningen for de forskjellige varene varierer svært mye. Omsetningen av varene med den høyeste inntjeningen er fysisk begrenset av sammensetningen av slaktet. For hver kilo med indrefilet man selger, så sitter man igjen med 63 kilo annet kjøtt som selges til en langt lavere pris. Engrosprisen og produsentprisen på slakt viser et veid snitt av inntjeningen på alle de forskjellige kjøttvarene. Sett fra slakteriets og styningsleddets side, er inntjeningen svært lav på råvarene til pølser.

3.5 Resultater for kjøttvarene samlet

For kjøttvarene samlet ser vi at produsentens andel har falt med 5 prosentpoeng over perioden som helhet, men hvis vi ser på resultatene for 1998, finner vi at fallet kun er på 2 prosentpoeng. Slakteriets andel har økt med nesten 2 prosentpoeng mens stykning faller med nesten 1 prosentpoeng. Bearbeiding og distribusjon øker kraftig med over 8 prosentpoeng, mens detalj viser en nedgang på over 4 prosentpoeng. Allikevel øker andelen til detalj fra 1998 til 1999.

1999 skiller seg klart ut fra de tidligere årene. Dette kan skyldes en reell endring, men siden det fortsatt er muligheter for at 1999-tallene kan bli revidert, kan det være fornuftig å se på 1998-resultatene. Da blir den klareste trenden at detaljleddets andel har falt betraktelig over perioden, mens bearbeiding og slakteri har økt. Igjen ser vi at de nominelle marginene følger utviklingen i andelene, men at andelene forsterker effekten.

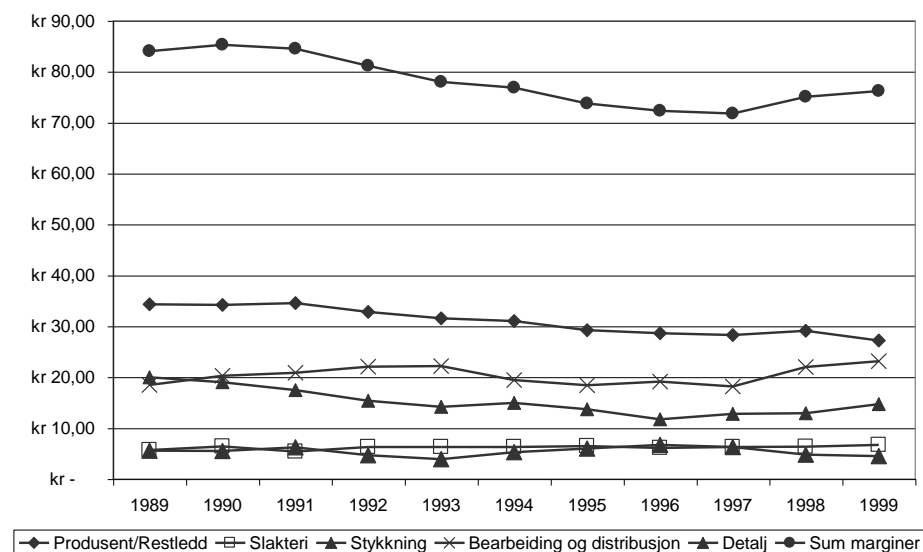
Figur 3-6 Andeler i forhold til summen av marginene for kjøttvarene samlet 1989-1999

Vi skal se nærmere på de to leddene som har økende andeler, slakteri og bearbeiding og distribusjon. Hvis vi ser på de nominelle marginene, se i figur 3-7 nedenfor, så ser vi at slakterileddets nominelle margin nesten ikke har endret seg over perioden. Nedgangen i de nominelle marginene til detalj og produsent er sterk nok til at summen av de nominelle marginene faller og dermed øker andelen til slakteri. For bearbeiding og distribusjon har den nominelle marginen økt i perioden for kjøttvarene samlet. Pålegg og pølser har langt høyere nominelle marginer for bearbeiding og distribusjon enn stykket svin og storfe inkl. deiger har. Dette trekker det veide snittet av den nominelle marginen for bearbeiding og distribusjon opp. Omsetningsandelen til pålegg og pølser faller i perioden, og dette skulle isolert sett føre til et fall i den nominelle marginen for bearbeiding og distribusjon. Den nominelle marginen for bearbeiding og distribusjon stiger for alle våre tre varegrupper. Når den nominelle marginen for bearbeiding og distribusjon for kjøttvarene samlet stiger, selv om omsetningsandelen til pålegg og pølser faller, sier dette noe om hvor kraftig økningen i de nominelle marginene er. Den nominelle marginen til bearbeiding og distribusjon øker samtidig som summen av de nominelle marginene faller, og dette fører til at andelen for bearbeiding og distribusjon øker kraftig.

Vi ser også at nedgangen i produsentens andel for kjøttvarene samlet er langt svakere, med bare 5 prosentpoeng, enn den var for pålegg og pølser med 7

prosentpoeng. Økningen som var i produsentens andel for kjøttdeig, kommer inn og påvirker det samlede resultatet her.

Figur 3-7 Nominelle marginer for kjøtt samlet 1989-1999

Vi ser at summen av de nominelle marginene for kjøttvarene samlet øker fra 1997. Denne økningen kommer stort sett fra pølser og pålegg – stykket storfe og deiger har faktisk en liten nedgang fra 1998 til 1999.

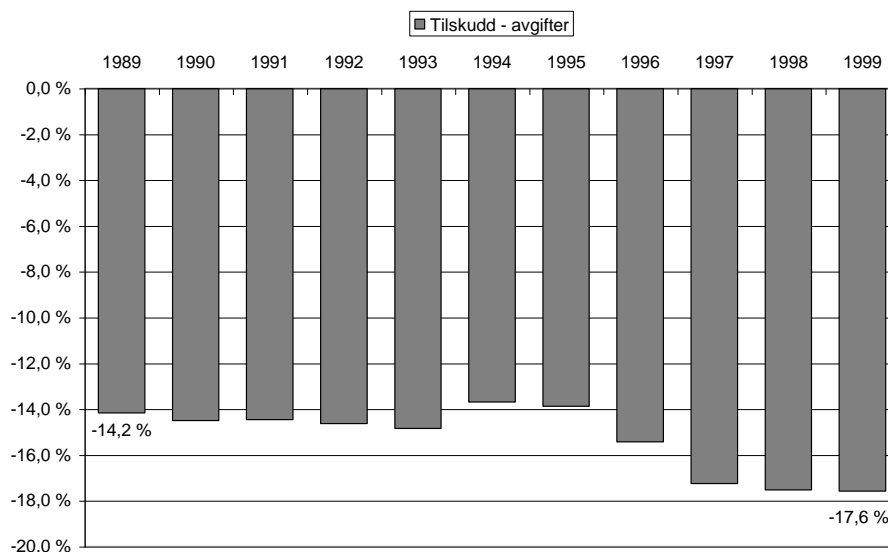
Vi skal ikke diskutere mulige årsaker til endringene i marginene, men vi vil minne om at i rapporten til PriceWaterhouseCoopers og ECON (1998) hevdet det at "gapet" mellom deres teoretisk beregnede enhetskostnader og bruttomarginene var blitt mindre i perioden 1993-1997 for slakting og skjæring samlet sett for svin. For storfe derimot var "gapet" større, og hadde kun gått noe ned i løpet av perioden. ECON diskuterer om det ikke kan være et innslag av krysssubsidiering mellom svin og storfe. Mens kostnadene var stabile for svin, var det en markert nedgang for storfe i perioden, med variasjoner i kraftpriser fra år til år.

3.6 Endringer i tilskudd og avgifter

En annen viktig faktor som påvirker endringene i de nominelle marginene og andelene, er endringer i avgifter og tilskudd. Vi skal først se hvordan summen

av tilskudd fratrukket avgifter har utviklet seg over perioden, sett i forhold til detaljprisen inklusive merverdiavgift.

Figur 3-8 Summen av tilskudd fratrukket avgifter som andel av detaljprisen inkl. merverdiavgift for kjøttvarer samlet 1989-1999

Poenget med denne utregningen er å se om kjøttvarene betaler mer i avgifter enn det som kommer inn som tilskudd. Vi ser at summen er negativ hele tiden, det vil si at kjøttvarene betaler mer i avgifter enn de mottar i produksjonsavhengige tilskudd. I 1999 er merverdiavgiften på 23% den mest betydningsfulle avgiften, den utgjør 18,7% av detaljprisen inklusive merverdiavgift. Vi ser at i 1999 er tilskudd fratrukket avgifter negativ med -17,6%, siden de andre avgiftene er svært små betyr dette at kjøtt mottar lite tilskudd i forhold til hvor mye som blir betalt i avgifter.⁴ I 1989 var andelen til tilskudd minus avgifter på negative -14,2%. Vi ser at da merverdiavgiftskompensasjon ble innført for kjøtt igjen sommeren 1993, så reduserte dette andelen til -13,7% i toppåret 1994, og økte igjen fra sommeren 1996 da den ble fjernet igjen. I tillegg faller grunntilskuddet over perioden som helhet. Hvis vi sammenholder utviklingen i detaljprisene, som vi så i avsnitt 3.1, med denne utviklingen, så ser vi at nedgangen i realprisene for kjøtt flater ut i 1996 når merverdiavgiftskompensasjonen blir fjernet, og øker svakt framover. Økningen i merverdiavgiften i 1993 og 1995 sammen med nedgangen i tilskuddene, vil nok forklare mye av den svake økningen i realprisene for kjøtt de siste 2-3 årene. Samtidig ser vi at selv

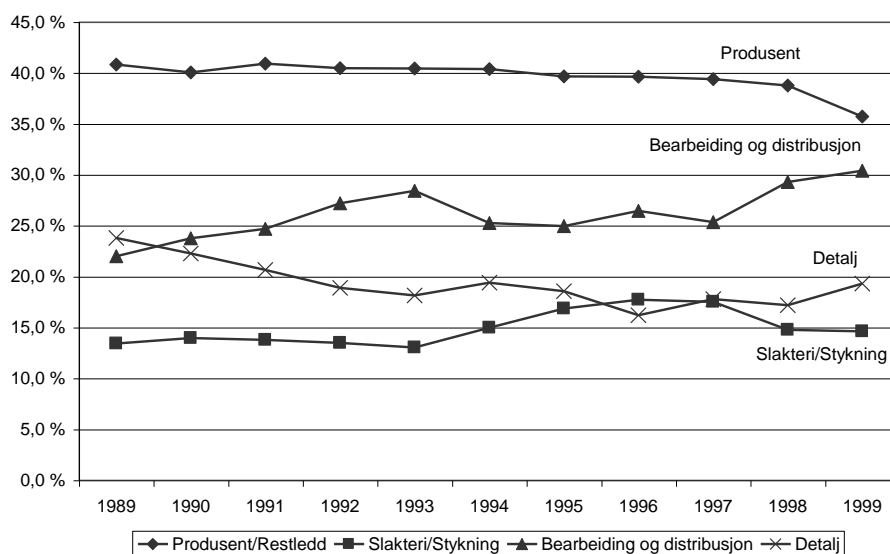
⁴ Vi ser kun på produksjonsavhengige tilskudd, og omsetningsavgiften blir ikke trukket ut som en avgift, se omtale i avsnitt 2.2.9.

med korrigerede bruttomarginer, så økte faktisk marginen til bearbejdings- og distribusjonsleddet mot slutten av perioden. Derfor kan ikke nedgangen i tilskudd forklare alle endringene vi ser. Om det er økte kostnader eller økt profitt som står bak disse endringene, vil bli undersøkt av Frode Steen, SNF/NHH.

Merverdiavgiftskompensasjonen ble gitt på engrosnivå for storfe og svin, og slik sett påvirker den alle varene. I Aas og Strand (2000) så vi hvordan de ulike meierivarene hadde forskjellige satser for merverdiavgiftskompensasjon. Dette gjenspeilet seg i betydelige forskjeller i prisutviklingen for forskjellige matvarer. Meierivarer hadde også en langt høyere grad av subsidiering enn kjøtt. I 1989 var summen av produksjonsavhengige tilskudd fratrukket avgifter 7,1% av detaljprisen inkl. merverdiavgift, ned fra over 20% i 1983. I 1999 var dette falt til -18,4%.

4 Oppsummering

Figur 4-1 Andeler i forhold til summen av marginene for kjøttvarer samlet 1989-1999, slakteri og stykning slått sammen

Vi ser at andelen til produsent og detalj faller med henholdsvis 5 og 4,5 prosentpoeng over perioden som helhet. Andelen til bearbeiding og distribusjon stiger med drøyt 8 prosentpoeng. Når vi ser slakteri og stykning sammenlagt, finner vi at etter mye variasjon i perioden, så øker andelen med drøyt 1 prosentpoeng over perioden som helhet.

Vi ser samtidig at det er store endringer fra 1998 til 1999 for detalj, bearbeiding og distribusjon og for produsent. Vi kan ikke utelukke at reviderte tall vil kunne vise en mindre endring fra 1998-1999 enn det vi ser her. Vi vil også måtte avvente tallene for 2000 for å se om de andre leddene følger opp end-

ringene i produsentprisen i 1999. Den planlagte nedgangen i merverdiavgiften på matvarer vil også gi store endringer i prisbildet i 2001.

Realprisen på kjøttvarene i konsumprisindeksen faller med over 20 prosent i løpet av perioden. For de kjøttvarene vi ser på, er fallet i realprisen enda noe sterkere. I tillegg så vi også at summen av de nominelle marginene og den nominelle detaljprisen for kjøttvarene samlet, faller i perioden. Det er kun de nominelle marginene til bearbeiding og distribusjon som stiger betydelig, alle de andre nominelle marginene synker eller endrer seg lite. Dette gjelder stort sett også for de forskjellige undergruppene med varer.

Vi bruker så de *nominelle marginene* og summen av de nominelle marginene til å beregne *andeler*. Isolert sett vil økningen i den nominelle marginen til bearbeiding og distribusjon føre til en økning i andelen til leddet. Nedgangen i summen av de nominelle marginene forsterker denne økningen i andelen til bearbeiding og distribusjon. Nedgangen i de nominelle marginene til produsent og detalj fører isolert sett til at andelenes deres hver for seg faller. Nedgangen i summen av marginene er større enn nedgangen i hver enkelt av disse to nominelle marginene. Dette fører til at andelenes for disse to leddene faller noe mindre enn endringen i deres nominelle margin alene tilsier. For slakteri og stykning fører nedgangen i summen av de nominelle marginene til at andelen deres øker, selv om leddets nominelle margin endrer seg lite.

Det har vært rettet mye oppmerksomhet mot i hvilken grad nedgangen i produsentprisene har blitt fulgt opp i senere ledd. Prisutviklingen på senere ledd vil være avhengig av mange faktorer, ikke minst endringer i subsidier og avgifter. Hvor mye "bør" detaljprisen gå ned når produsentprisen faller med 1%? Vi ser på en vare med en produsentpris på 10 kroner og en detaljpris på 100 kroner. Vi ser for øyeblikket bort fra alle subsidier og avgifter. Hvis produsentprisen faller med 1 krone, så faller altså prisen med 10%. En nedgang på 10% på detaljleddet gir en prisnedgang på 10 kr. Å kreve prosentvis lik nedgang på detaljleddet når produsentprisen faller, blir da noe strengt. Istedenfor å sette a priori hvor mye en slik prisnedgang bør vises igjen i detaljprisen, er det bedre å se etter eventuell profitt eller ineffektiv drift i distribusjonskanalen.

Subsidiene og avgiftene har endret seg i den perioden vi ser på. Kjøttvarene har betalt mer i avgifter enn de har mottatt i produksjonsavhengige subsidier i perioden 1989-1999. I 1989 var summen av de produksjonsavhengige subsidiene fratrukket avgiftene -14,2% av detaljprisen, og i 1999 var dette nede i -17,6%. I 1999 var merverdiavgiften 23%, og dette alene utgjør 18,7% av detaljprisen. Andre avgifter er svært lave, og de produksjonsavhengige subsidiene var svært små i 1999. Nedgangen i de produksjonsavhengige subsidiene, sammen med økningen i merverdiavgiften, ville isolert sett føre til en økning i markedsprisene. Dette ville til en viss grad motvirke nedgangen i produsentprisene.

I Aas og Strand (2000) så vi at i 1989 mottok meierivarene mer produksjonsavhengige subsidier enn de betalte i avgifter. Faktisk var subsidier fratrukket avgifter en positiv sum med 7,1% i 1989 (ned fra 21,6% i 1983). Dette falt for meierivarene til -18,4% i 1999. Det er forskjellene i merverdiavgiftskompensasjonen som forklarer mye av den store forskjellen i subsidiene og avgiftene mellom meierivarene og kjøttvarene. I 1989 var merverdiavgiftskompensasjonen for melk over 20% av detaljprisen inklusive merverdiavgift, i 1983 var den nesten 50%! Merverdiavgiftskompensasjonen for kjøttvarene har aldri hatt den samme betydningen for kjøttprisene.

Vi ser at nedgangen i de produksjonsavhengige subsidiene faller sammen med en betydelig realprisøkning for meierivarene. Realprisøkningen er størst for de varene som hadde de høyeste merverdiavgiftskompensasjonssatsene. Kjøttvarene har også opplevd en mindre nedgang i de produksjonsavhengige subsidiene, men har allikevel hatt en betydelig realprisnedgang i perioden.

Resultatene for meierivarene⁵ har en del likhetstrekk med resultatene for kjøttvarene samlet. Hvis vi ser på perioden 1989-1999, så har produsentens andel falt, mens TINE NMs andel har steget. Riktignok har detaljhandelens andel økt med 1 prosentpoeng i løpet av den perioden, i motsetning til nedgangen for kjøttvarene. Hvis vi ser på resultatene for meierivarene over beregningsperioden som helhet, fra 1983-1999, så har andelene nesten ikke endret seg i det hele tatt – spesielt har ikke produsentens andel falt.

Vi vil nå se litt nærmere på våre *resultater for kjøtt for hvert enkelt ledd*.

Som ventet viser undersøkelsene av kjøttvarene at *produsentens andel* har falt i perioden, og dette gjelder for alle varegruppene. Den falt mest for pølser og pålegg, som er den gruppen som har en nedgang i sin andel av markedet i tonn. Den falt minst for storfe og deiger. For kjøttdeig, som har vært en vare i sterk vekst, har produsentens andel faktisk steget med nesten 2 prosentpoeng over perioden som helhet. Fram til 1998 hadde produsentens andel steget med 6 prosentpoeng! Dette reflekterer den sterke nedgangen både i realprisen og den nominelle prisen for lokkevaren kjøttdeig. Den sterkere nedgangen i summen av de nominelle marginene for kjøttdeig, skyldes den kraftige nedgangen i de nominelle marginene til detalj og til bearbeiding og distribusjon.

Detaljhandelen viser som ventet en nedgang i sin andel av alle varene samlet i perioden som helhet. Mesteparten av den nedgangen kom i første halvdel av 90-tallet, og fra 1997 stiger den igjen. Spesielt fra 1998-1999 stiger den mye. Dette er uventet, gitt den sterke fokuseringen som har vært på lavpriskjedenes innkjøpsmakt og deres rasjonaliseringsprosesser i distribusjon og handel.

⁵ Se resultatene av meierivarene i vedlegg C, figur C-1.

Vi ser at både andelen og de nominelle marginene har økt for detalj fra 1998-1999.

Bearbeiding og distribusjon viser en klar økning av sin nominelle margin, og en enda sterkere økning av sin andel. Økningen blir forsterket av nedgangen i andre nominelle marginer. Dette skjer selv om omsetningsandelen for pølser og pålegg i tonn har falt. Siden gruppen pølser og pålegg har de høyeste andelen for bearbeiding og distribusjon, burde fallet i omsetningsandelen isolert sett ha ført til at andelen til bearbeiding og distribusjon falt. Når vi ser på undergruppene av kjøttvarer, så ser vi at denne andelen øker for alle varegruppene. Det er nødvendig med en nærmere analyse av kostnadene for å kunne si mer om denne økningen. Frode Steen ved SNF/NHH vil gjøre beregninger som vil si noe om økningen skyldes økte kostnader eller økt markedsrett.

Slakteri og stykning fluktuerte mye i perioden, både i nominelle marginer og andeler. Slakteri alene har økt sin andel noe, stykning har gått noe ned. De små endringene i den nominelle marginen til slakteri blir forsterket av nedgangen i summen av de nominelle marginene. I sum ser vi at den nominelle marginen til slakteri og stykning er uendret, og nedgangen i summen av marginene får andelen til å stige noe.

Vi vil til slutt påpeke at endringer i andelen til marginene over tid kan skyldes flere faktorer. For det første kan det være et utslag av endringer mellom leddene i styrkeforholdet og da også profitten. Man må også være klar over at det alternativt kan bety at det har skjedd forflytninger av produksjonsprosesser og/eller kostnader mellom leddene. Det er ikke mulig ut fra disse marginberegningene alene å si hvilke av de nevnte tilfellene det dreier seg om. Til dette trengs det mer spesifikke analyser av aktørene i distribusjonskanalen til enkeltvarene. Slike studier vil bli gjort av Frode Steen, SNF, som en del av prosjektet.

Litteratur

- Aas, Elin A og Marit M. Strand (2000). *Prispåslag for meierivarer 1983-1999*. SIFO-notat nr 12:2000. Lysaker, Statens institutt for forbruksforskning
- Bugge, Annechen og Runar Døving (2000). *Det norske måltidsmønsteret - ideal og praksis*. SIFO-rapport nr 2:2000 . Lysaker: Statens institutt for forbruksforskning.
- Dobson, Paul and Michael Waterson (1999). Retailer Power: recent developments and policy implications. *Economic Policy* Cambridge 28, 135-166. 1999.
- Gordon, Daniel V. and Tim Hazledine (1995). *Modelling Farm-Retail Price Linkage for eight Agricultural Commodities*. Research Report to Agriculture Canada.: Agriculture Canada.
- Gustavsen, G. W. og O. Hjukse (1995). *Prisutviklingen på engros- og forbrukernivå for meierivarer, kjøtt og fjørfeprodukter i perioden 1990-1995*, NILF-notat 1995:18. Oslo: Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning.
- Haglerød, A. og T. Gladhaug (1996). *Prisutviklingen på engros- og forbrukernivå for meierivarer, kjøtt og fjørfeprodukter*, NILF-notat 1996:6. Oslo: Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning.
- Jacobsen, Eivind og Arne Dulrud (1994). *Kjedenes makt til forbrukernes beste?* SIFO-rapport nr. 4:94. Lysaker: Statens institutt for forbruksforskning.
- Jacobsson, Lars, Barbro Johansson, og Folke Larsson (1996). *Handeln i Norden inn på 2000-tallet*. Stockholm: Handelens utredningsinstitut.
- Kvakkestad, Sverre (1972). *Utviklingen av omsetningsmarginene for norske jordbruksprodukter. Analyse basert på aggregerte data for perioden 1952-67*. Ås: Norges landbrukshøgskole.
- Landbrukssamvirkets Felleskontor (1984). *Omsetningsmarginer for melkeproduktene H-melk, Norvegia F45+ skorpefri, smør 1/2 kg foliepakket, stensil*. Oslo.

- Landbrukssamvirkets Felleskontor (1987a). *Omsetningsmarginer for egg, stensil*. Oslo.
- Landbrukssamvirkets Felleskontor (1987b). *Omsetningsmarginer for okse og gris, stensil*. Oslo.
- Landbrukssamvirkets Felleskontor (1988). *Notat om omsetningsledd, markedsordninger og omsetningskostnader*, stensil. Oslo.
- Lantbrukarnas Riksförbund (1993). *Matkronan - fördelning av konsumentarnas kostnad på olika led*. Stockholm: LRF.
- Lavik, Randi og Arne Dulstrud (2000). *Sammenlignende undersøkelse av utvalgte grensehandelsvarer*. SIFO-rapport nr. 1-2000. Lysaker: Statens institutt for forbruksforskning.
- Lavik, Randi (2000). *Sammenlignende prisundersøkelser i dagligvarekjedene*. SIFO oppdragsrapport nr. 4-2000. Lysaker, Statens institutt for forbruksforskning.
- Løyland, Jon og Runhild Gudem (2000). *Matpriser 1980–2000. Utvikling i forbruker-, engros- og produsentpriser*. NILF-rapport 2000:3. Oslo, Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning.
- Nævdal, Eric (1996). *Prisdannelse i sentrale norske matvaremarkeder*. NILF-rapport 2:96. Oslo: Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning.
- OECD (1981). *Food Margin Analysis: Aims, Methods and Uses*. Paris: OECD.
- Peltomäki, Marja (2000). *The marketing margin calculations of foodstuffs in 1997-1999. Paper at the NJF Conference The Food Sector in Transition - Nordic Research, Oslo 14-15th June 2000*.
- PricewaterhouseCoopers og ECON (1998). *Benchmarking av norsk landbruksbasert næringsmiddelindustri; kjøtt og meieri*. ECON-rapport nr 38/98. Oslo: ECON.
- Sagelvmo, Almar og Nils K. Nesheim (1968). *Omsetningsmarginer for jordbruksvarer*. Meldinger fra Norges Landbrukshøgskole 47[5], 1-75. 1968.
- Statens pris- og kartellnämnd (1987). *Matkronor - Olika leds andelar av konsumentpriset på livsmedel*. SPKs utredningsserie 1987:25. Stockholm: SPK.
- Steen, Frode og Lars Sørgard (1999). Semicollusion in the Norwegian cement market. *European Economic Review* 43[9], 1999.
- Strand, Marit M. (1994). *Prisstrukturen på sentrale matvarer*. SIFO-arbeidsrapport nr. 1:94. Lysaker: Statens institutt for forbruksforskning.

- Strand, Marit M. (1996). *Matvarepriser i endring, meieri-, kjøtt- og grøntvarer*. SIFO-rapport nr. 3:96. Vol. Rapport nr. 3-1996 Lysaker: Statens institutt for forbruksforskning.
- Strand, Marit M and Elin A. Aas (2000). *Mapping the Price of Food - Norwegian Dairy Products*. SIFO Working Paper no 10:2000. Lysaker, National institute for consumer research.
- Strøm, Øystein (1999). *Matens pris*, NILF-rapport 1999:4. Oslo: Norsk institutt for landbruksøkonomisk forskning.

Vedlegg A Nominelle marginer

Tabell A 1 Nominelle marginer for stykket storfe og deiger 1989-1999

	Produsent/ Restledd	Slakteri	Stykning	Bearbeiding og Distribusjon	Detalj	Sum marginer
1989	kr 44,97	kr 5,25	kr 7,64	kr 8,56	kr 17,31	kr 83,72
1990	kr 43,88	kr 6,29	kr 7,85	kr 9,55	kr 15,48	kr 83,05
1991	kr 44,99	kr 4,92	kr 9,37	kr 8,38	kr 14,41	kr 82,07
1992	kr 43,61	kr 6,90	kr 6,01	kr 9,33	kr 13,08	kr 78,93
1993	kr 42,24	kr 7,26	kr 4,23	kr 9,41	kr 11,74	kr 74,88
1994	kr 41,72	kr 6,84	kr 7,37	kr 7,48	kr 13,50	kr 76,90
1995	kr 39,56	kr 7,40	kr 7,92	kr 6,76	kr 11,19	kr 72,82
1996	kr 39,32	kr 6,16	kr 9,46	kr 10,15	kr 7,43	kr 72,52
1997	kr 39,86	kr 6,65	kr 8,55	kr 9,33	kr 9,34	kr 73,74
1998	kr 39,59	kr 7,07	kr 6,26	kr 12,40	kr 8,64	kr 73,95
1999	kr 36,57	kr 7,92	kr 6,23	kr 11,24	kr 11,38	kr 73,35

Tabell A 2 Nominelle marginer for stykket svin 1989-1999

	Produsent/ Restledd	Slakteri	Stykning	Bearbeiding og distribusjon	Detalj	Sum marginer
1989	kr 30,29	kr 7,22	kr 10,32	kr 5,76	kr 13,93	kr 67,52
1990	kr 30,82	kr 7,62	kr 10,85	kr 5,91	kr 13,31	kr 68,50
1991	kr 30,89	kr 6,93	kr 12,01	kr 6,59	kr 11,70	kr 68,12
1992	kr 28,50	kr 6,92	kr 10,83	kr 8,69	kr 11,07	kr 66,01
1993	kr 27,08	kr 6,56	kr 10,07	kr 6,69	kr 12,10	kr 62,50
1994	kr 26,26	kr 6,68	kr 9,33	kr 7,65	kr 10,92	kr 60,83
1995	kr 24,38	kr 6,51	kr 9,12	kr 7,42	kr 10,14	kr 57,57
1996	kr 23,06	kr 6,91	kr 8,59	kr 5,54	kr 11,80	kr 55,91
1997	kr 21,93	kr 6,78	kr 8,27	kr 7,08	kr 11,34	kr 55,41
1998	kr 23,32	kr 6,52	kr 6,00	kr 9,27	kr 11,34	kr 56,45
1999	kr 22,22	kr 6,43	kr 5,40	kr 10,46	kr 12,17	kr 56,68

Tabell A 3 Nominelle marginer for pølser og pålegg

	Produsent/ Restledd	Slakteri	Stykning	Bearbeiding og distribusjon	Detalj	Sum marginer
1989	kr 32,35	kr 5,26	kr 3,10	kr 26,53	kr 23,15	kr 90,40
1990	kr 32,08	kr 5,89	kr 2,48	kr 30,02	kr 22,60	kr 93,06
1991	kr 32,40	kr 4,96	kr 2,90	kr 30,74	kr 20,76	kr 91,76
1992	kr 30,40	kr 5,76	kr 1,67	kr 32,43	kr 17,93	kr 88,20
1993	kr 29,26	kr 5,78	kr 1,61	kr 32,26	kr 15,74	kr 84,65
1994	kr 29,01	kr 5,71	kr 1,82	kr 32,00	kr 17,98	kr 86,52
1995	kr 27,29	kr 5,90	kr 2,96	kr 31,46	kr 17,24	kr 84,85
1996	kr 26,81	kr 5,55	kr 3,88	kr 33,48	kr 13,96	kr 83,68
1997	kr 26,47	kr 5,68	kr 3,63	kr 31,12	kr 15,70	kr 82,60
1998	kr 27,24	kr 5,84	kr 3,32	kr 34,01	kr 15,91	kr 86,31
1999	kr 25,44	kr 6,18	kr 3,06	kr 36,30	kr 17,83	kr 88,81

Tabell A 4 Nominelle marginer for kjøttvarer samlet

	Produsent/ Restledd	Slakteri	Stykning	Bearbeiding og distribusjon	Detalj	Sum marginer
1989	kr 34,28	kr 5,70	kr 5,58	kr 18,48	kr 19,98	kr 84,01
1990	kr 34,15	kr 6,37	kr 5,52	kr 20,25	kr 18,99	kr 85,29
1991	kr 34,56	kr 5,40	kr 6,24	kr 20,86	kr 17,46	kr 84,51
1992	kr 32,83	kr 6,27	kr 4,68	kr 22,07	kr 15,33	kr 81,18
1993	kr 31,54	kr 6,26	kr 3,91	kr 22,16	kr 14,14	kr 78,01
1994	kr 31,04	kr 6,25	kr 5,25	kr 19,42	kr 14,92	kr 76,87
1995	kr 29,25	kr 6,43	kr 5,98	kr 18,40	kr 13,67	kr 73,75
1996	kr 28,64	kr 6,12	kr 6,70	kr 19,13	kr 11,72	kr 72,30
1997	kr 28,27	kr 6,27	kr 6,30	kr 18,18	kr 12,77	kr 71,79
1998	kr 29,11	kr 6,32	kr 4,76	kr 21,99	kr 12,90	kr 75,08
1999	kr 27,21	kr 6,66	kr 4,47	kr 23,15	kr 14,72	kr 76,21

Vedlegg B Andeler i forhold til summen av marginene 1989-1999

Tabell B-1 Andeler i forhold til summen av marginene for stykket storfe og deiger 1989-1999

	Produsent/ Restledd	Slakteri	Stykning	Bearbeiding og distribusjon	Detaljst
1989	53,7 %	6,3 %	9,1 %	10,2 %	20,7 %
1990	52,8 %	7,6 %	9,5 %	11,5 %	18,6 %
1991	54,8 %	6,0 %	11,4 %	10,2 %	17,6 %
1992	55,2 %	8,7 %	7,6 %	11,8 %	16,6 %
1993	56,4 %	9,7 %	5,6 %	12,6 %	15,7 %
1994	54,2 %	8,9 %	9,6 %	9,7 %	17,6 %
1995	54,3 %	10,2 %	10,9 %	9,3 %	15,4 %
1996	54,2 %	8,5 %	13,0 %	14,0 %	10,2 %
1997	54,1 %	9,0 %	11,6 %	12,7 %	12,7 %
1998	53,5 %	9,6 %	8,5 %	16,8 %	11,7 %
1999	49,9 %	10,8 %	8,5 %	15,3 %	15,5 %

Tabell B-2 Andeler i forhold til summen av marginene for stykket svin 1989-1999

	Produsent/ Restledd	Slakteri	Stykning	Bearbeiding og distribusjon	Detaljst
1989	44,9 %	10,7 %	15,3 %	8,5 %	20,6 %
1990	45,0 %	11,1 %	15,8 %	8,6 %	19,4 %
1991	45,3 %	10,2 %	17,6 %	9,7 %	17,2 %
1992	43,2 %	10,5 %	16,4 %	13,2 %	16,8 %
1993	43,3 %	10,5 %	16,1 %	10,7 %	19,4 %
1994	43,2 %	11,0 %	15,3 %	12,6 %	17,9 %
1995	42,3 %	11,3 %	15,8 %	12,9 %	17,6 %
1996	41,3 %	12,4 %	15,4 %	9,9 %	21,1 %
1997	39,6 %	12,2 %	14,9 %	12,8 %	20,5 %
1998	41,3 %	11,6 %	10,6 %	16,4 %	20,1 %
1999	39,2 %	11,3 %	9,5 %	18,5 %	21,5 %

Tabell B-3 Andeler i forhold til summen av marginene for pølser og pålegg 1989-1999

	Produsent/ Restledd	Slakteri	Stykning	Bearbeiding og distribusjon	Detaljst
1989	35,8 %	5,8 %	3,4 %	29,4 %	25,6 %
1990	34,5 %	6,3 %	2,7 %	32,3 %	24,3 %
1991	35,3 %	5,4 %	3,2 %	33,5 %	22,6 %
1992	34,5 %	6,5 %	1,9 %	36,8 %	20,3 %
1993	34,6 %	6,8 %	1,9 %	38,1 %	18,6 %
1994	33,5 %	6,6 %	2,1 %	37,0 %	20,8 %
1995	32,2 %	6,9 %	3,5 %	37,1 %	20,3 %
1996	32,0 %	6,6 %	4,6 %	40,0 %	16,7 %
1997	32,0 %	6,9 %	4,4 %	37,7 %	19,0 %
1998	31,6 %	6,8 %	3,8 %	39,4 %	18,4 %
1999	28,6 %	7,0 %	3,4 %	40,9 %	20,1 %

Tabell B-4 Andeler i forhold til summen av marginene for kjøttvarer samlet 1989-1999

	Produsent/ Restledd	Slakteri	Stykning	Bearbeiding og distribusjon	Detaljst
1989	40,8 %	6,8 %	6,6 %	22,0 %	23,8 %
1990	40,0 %	7,5 %	6,5 %	23,7 %	22,3 %
1991	40,9 %	6,4 %	7,4 %	24,7 %	20,7 %
1992	40,4 %	7,7 %	5,8 %	27,2 %	18,9 %
1993	40,4 %	8,0 %	5,0 %	28,4 %	18,1 %
1994	40,4 %	8,1 %	6,8 %	25,3 %	19,4 %
1995	39,7 %	8,7 %	8,1 %	25,0 %	18,5 %
1996	39,6 %	8,5 %	9,3 %	26,5 %	16,2 %
1997	39,4 %	8,7 %	8,8 %	25,3 %	17,8 %
1998	38,8 %	8,4 %	6,3 %	29,3 %	17,2 %
1999	35,7 %	8,7 %	5,9 %	30,4 %	19,3 %

Vedlegg C Andre opplysninger

Tabell C-1 Vareutvalget

Kjøttvarene på detaljnivå	
1	Svin, skinkestek uten knoke Kg
2	Svin, midtkoteletter uten spekk Kg
3	Svin, nakkekoteletter uten spekk Kg
4	Okse, bankekjøtt Kg
5	Okse, flatbiff i skiver, mørnet Kg
6	Okse, høyrygg Kg
7	Kjøttdeig, vanlig, forbrukerpakket Kg
8	Karbonadedeig Kg
9	Kokt skinke, vakuumpakket Kg
10	Okserull, vakuumpakket Kg
11	Salami, vakuumpakket Kg
12	Kjøttpølser, kokte og røkte Kg
13	Grillpølser, vakuumpakket Kg
14	Wiener, vakuumpakket Kg

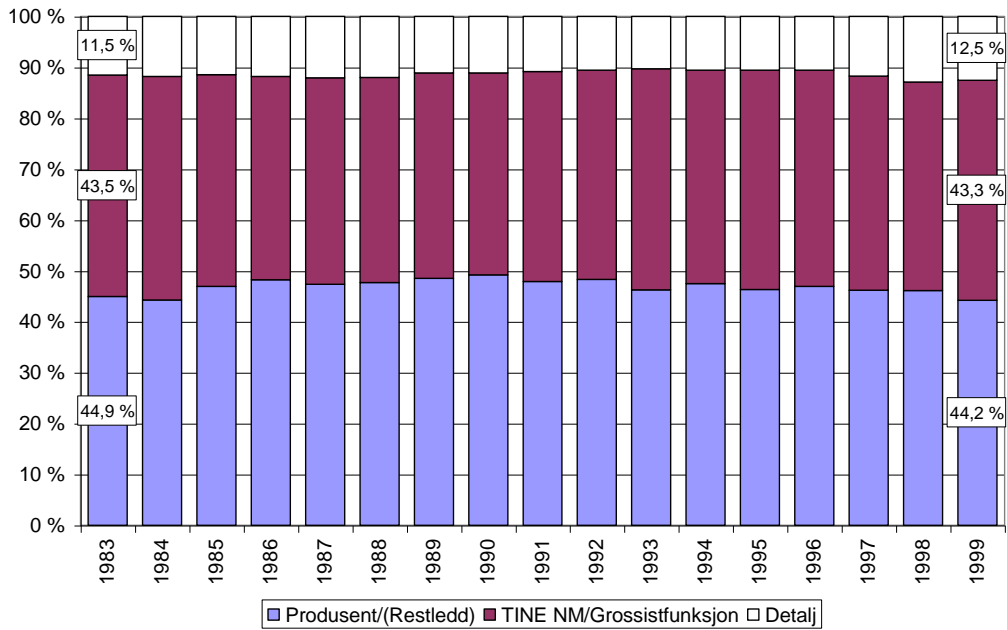
Tabell C-2 Realprisindekser for varegruppene 1989=100 Omregnet fra konsumprisindeksen, basert på varene i denne undersøkelsen.

	Stykket svin	Storfe – stykket og deiger	Pålegg og pølser	Kjøtt samlet	Kjøttdeig
1989	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
1990	97,7	95,8	99,3	97,9	96,0
1991	94,6	90,9	94,6	93,8	88,7
1992	89,6	85,9	89,1	88,2	84,0
1993	82,3	80,0	84,0	83,0	77,3
1994	77,7	79,7	83,7	79,6	73,2
1995	71,8	73,7	80,5	74,7	64,8
1996	70,6	74,0	79,5	73,7	64,7
1997	70,1	75,4	77,9	72,9	66,2
1998	69,8	74,5	79,9	74,8	67,1
1999	68,6	72,2	80,4	74,3	64,4

Tabell C-3 Andeler i forhold til detaljprisen inkl. mva for kjøttvarer samlet 1989-1999

	Produsent/ Restledd	Slakteri	Stykning	Bearbeiding og Distribusjon	Detalj	Sum av andelene	Avgifter - tilskudd
1989	35,0 %	5,8 %	5,7 %	18,9 %	20,4 %	85,8 %	14,2 %
1990	34,2 %	6,4 %	5,5 %	20,3 %	19,0 %	85,5 %	14,5 %
1991	35,0 %	5,5 %	6,3 %	21,1 %	17,7 %	85,5 %	14,5 %
1992	34,5 %	6,6 %	4,9 %	23,2 %	16,1 %	85,4 %	14,6 %
1993	34,4 %	6,8 %	4,3 %	24,2 %	15,4 %	85,2 %	14,8 %
1994	34,8 %	7,0 %	5,9 %	21,8 %	16,7 %	86,3 %	13,7 %
1995	34,2 %	7,5 %	7,0 %	21,5 %	16,0 %	86,1 %	13,9 %
1996	33,5 %	7,2 %	7,8 %	22,4 %	13,7 %	84,6 %	15,4 %
1997	32,6 %	7,2 %	7,3 %	21,0 %	14,7 %	82,8 %	17,2 %
1998	32,0 %	6,9 %	5,2 %	24,1 %	14,2 %	82,5 %	17,5 %
1999	29,4 %	7,2 %	4,8 %	25,0 %	15,9 %	82,4 %	17,6 %

Figur C-1 Andeler i forhold til summen av marginene for meierivarer samlet 1983-1999

Kilde: Aas, Elin A og Marit M. Strand (2000). *Prispåslag for meierivarer 1983-1999*. SIFO-notat nr 12:2000. Figur 4-7.